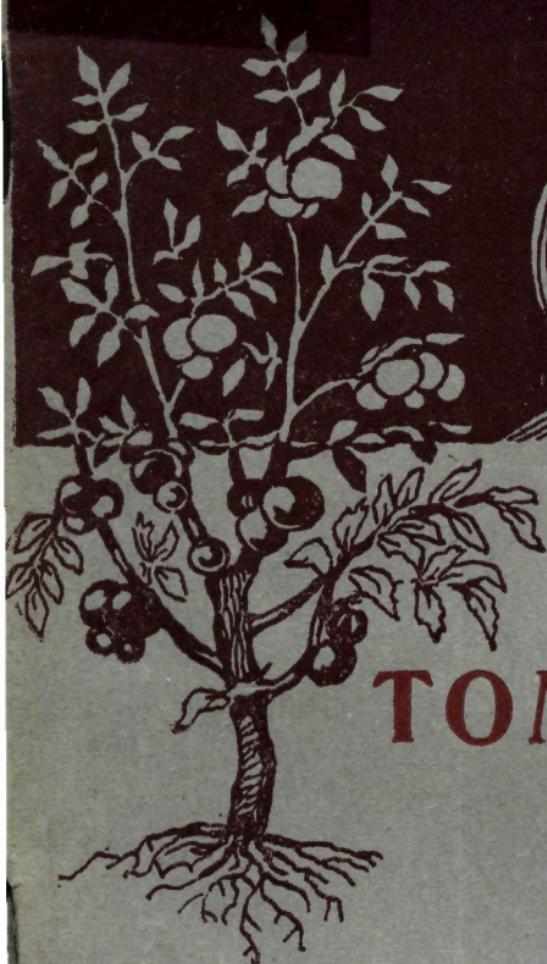

к 42.346

T 56

P. GAJDA, B. A. GERAŞIMOV
V. P. SOBOŁEVA, G. V. TOTMAKOV

TOMATTEZ

KOMIGIZ — KUDЬMКАР — 1936

KARÇ KƏZAJSTVOLƏN VŞESOJUZNƏJ NAUÇNO-
ISSLEDOVATELSKƏJ INSTİTUT

V. P. GAJDA, B. A. GERASIMOV
V. P. SOBOLEV, G. V. TOTMAKOV

TOMATTEZ

(POMIDORREZ)

Vuzətis B. Grıbanov

KOMİGİZ

1936

KUDÝMKAR

MORT ŞOJANЬN TOMATTEZLƏN ZNAÇENNO

Partijaən da pravitelstvoən zadaňo suvtətəm „şetń raboçəjjezlə da promyslennəj centrrezlə karç da kartovki“, loə ne toko ınažyk vədítń şojan karçsə, no burmətń pыliş kaçestvosə. Eta ponda kolə vədítń seeəm karçcez, kədnə donažykəş kərnənəs da pətəsnanəs, kъz tomattez, rəma (cvetnəj) kapusta, salat, spinat.

Tomattez, aslanəs kəra pətəsən bura jansalənъ mədik karçcez kolasiş. Nъyn em toko 2,5—3 procent vessestvo, kəda oz şojsъ da jeea pətəsa. Tomattezъn saxar ovla 3 procentəz, a asyvlaçın—4—5 procent. Etaşşa tomattez mədkodəş esə i sijən, sto pъyn una vitaminnezz, kədnə bura otsalənъ şojan burmətəmən i padmətətənъ mort berdə sogətəz kutçəm, kъz cınpaga, raxitizm, nərvnəj rasstrojstvo i məd.

Tomattezlən eməş zevbur kəra kaçestvoez. Tomattez pozə şojń vədəozən: şvezəjən neto solaləmən, pjureən, marinadən i konservaən. Konşervirujtçənъ nija koknita.

Tomattez pererabotka vylə puktişşə zev ъzyt vñimaňo. Sъ ponda, medvъ slavdítń pro-

тұшленношт (консервнәj zavoddez i fabrikaez) organizujtамәs naglaq tomatnәj sovhozzez. Promыshlennoшt da әksport ponda medъzъt tomat proizvoditeләn loә lunvъv: Крът, Kavkaz, Ukraina i Turkestan.

Mijan tomattez түсшисә toko çulalәm vek sәrьп, i dyr niјe vәditisә da toko lunvъlyп.

Әпна kadә tomattezlәn kultura ьввъvsha karç vәditәmъп una vessis ojlanә, kъz Kirovъп, Pereyп, Vologdaып.

No съ ponda, medвь овесреçitny otires seeem vъlyп каçestvoa produktәn, kъz tomattezәn, kovшә bura levtyп eta kulturališ urozajnoшt i çintyп tomatvъdtan kәzajstvoып asdon.

Mexanizirujtәm, prostәjzъk sposobvezәn kulturasә vәditәmъs (çintytәg urozaj, kъz kaçestvoып, siш i koñicestvoып), ordçәn urozaj levtәmkәt loәпь medъzъt uslovijaәn tomattezliš kulturasә zorәtәm socialistiçeskәj karç kәzajstvoып.

ВЪДМАС JЬЛИШ ЗЕНЬТІКА GIZEM

Tomattezlәn rodinaыs — Lunvъvsa Amerika. Tomattez — әтиkgozша turuna въдmas әтиk rodis kartovkikat. Tom kadә пыләn em mam vuz. Sъvәrgъп mam vuzis esә petәпь воккеzәt una madik vuzzez, kәdna kuзапань ңемъmdа зеzenytzъkәs mam vuzsha. Poltavskәj оръtnәj stancija dannәjjez şerti mukәd vuzzez ovләпь

kuzanas 170 santimetres. Nevyl mu vylip vuz şıştema pırę pıdə mu ryeke, corıtyń — paşkalə unazıksə vevdərşa mu plasyn.

Tomattezlən zabs bur müşinyn da kətən una va vermə paşkavny zev jona. Lıs za berdşaı tıççışən unı mədik vil vozzez, kədnə sıvəryń siž-zə şetən vil vozzez. Tomatlən lısses, kyz keraləmas, no eta — keraləmtəs vermas lony peətkod, mukəd sortlən sija unazık, mukədlən jeeazık. Zabs, bokşa vozzes i lıssez vevtlişəmaş vəsnitik gənokkezən, kədaiş petə duka, lakaşana, vez va. Tomattezlən cvettez viz rəmaəş i teçəmaş rozzezən. Tomattezlən ploddes sort şərti ovleny aslanıb ızıtlən i formaen peətkodəs. Ploddez aslanıb veliçinaen ovleny setər jagət kodəs, no eməş i seeəm ploddez, kədnə levtən 400 gram i unazık. Plodlən forma, kyeəm sort, vermas lony gəgəla, plasa, kuzməsa. Ploddez ovleny volkyləş i doruyaəş.

Tomatlən plodıbs jaja, səka, sıyp em va 95 procentəz. Kəzıbs pylən plod pıskas jərtət-teeyp, kədnə suşən kameraezən, tırtəmas, nija studen kod vaən. Tomattezlən kəzıbs posnişik, ləpkəsaəş, dınnes jılaəş, vizəş, şvit-talana gənokkezən. Kəzıbslən petalanıb vermas viççınp 4—5 godəz, no kyz pravilo, kəzan votəz kolə sija viçətnı, proveritnp. Ətik grammınp kəzıbs 200—300 st.

Kəzəm vərşaı kəzıbs vermas petavnı 6—14 lun vərti, sı şərti, kyeəm temperatura da

muşin ułsət, a kəzansan voeməz kolə kadıs klimatičeskəj uslovijaez şərti, nəlki voana sorttezlə kolə $3\frac{1}{2}$ —5 mişec.

KYEEAM KOLƏ SONЬT, ULSƏT, MUŞIN DA NAZMITƏM TOMATTEZ PONDA

Tomat lunvıvsə vıdmas i sijən aslas priroda svojstvoezən sija korə una sonьt.

Tomattezlən kəzəsəs pondə petavń tokosek, kər temperatura loas 15—18 gradus (gradussez Celşija şərti), a normalnəja zoraləməs vermə lənə 20—25 gradus dırni. Kər temperaturlaş lazmıtzək nułşa, sek mu vevdərsa çashes tomattezlən eıkənə i kər temperatura usə 4 gradusəz, sek vıdmasəs kulə.

Boşnə-kə ułsət şərti, to tomatez kolə 1bdıńń seeəam karçcezən, kədnə korənə zev una va. Etə pozə tədnə i sə şərti, təj tomattezlən əddən paşkət vez vevdərəs, kəda una pakmətə vasə, a siž-zə i sija, təj tomat ploddezən vaşlən zev əzət procent.

Tomattezlə, kər nijsa eəsə toməş, zasuxaňs uməlsə nəsiž una vajətə, no sek, kər oz tərməvaňs zoralikas da voikas, sek ploddes oz vermə gərişa vıdına i urozajys una çinə.

Urozajlən çinəməs .loə netoko çetərməna vaşan, no i nazmitəm dejstvioşan.

Nazmitəmşəq unaňk polzaňs loə sek, kər mu pıskyn tərmə ułsətəs.

Еташан въвод, sto medъzъt uslovijaen tomat-tezlis urozaj levtamъn zasuxaa rajonnezъn loe—eakzъka kishkavlynp vaen.

Boşny-ka tomattezlis treveovaqnoez muşin dъnъ, to kolə viştavnp sijə, sto niјe pozə vydtypl vyd kod muşin vъlyp. Medъzъt urozajjes arkmepl ryskыt muşinyp, kедna bura vermek sonavnp, kедna-pyr koknita vermasə tippn va i vozdux, kər tırmənpl vydmasən koknita boştana pitatelnəj vessestvoez.

Pesəka da belaka muşinnezъn tomattes voənъ una ožzyk, a şirsoja kod muşinyp urozaj arkma vъlynpzyk, no ploddes voənъ şoranzzyk.

Tomat kulturaezlə uməlzyk muşinən ləddişşənъ lazmt mestaez i kytən zey una va. Lazmt mestaezyn tomattez çastə kytmənъ, a una vaa muşinys kyskə ploddezelis voəmsə i vydmassez berdə çastə kutsatə gribok sogət (myçişənъ şəd pjatnaez).

Normalnəja zoraləm ponda kovsə, med muşinas vəlisə vydəs kolana pitatelnəj vessestvoes.

Kər nija muşinas jecəaş, kolə pyrtpl —sodtypl organiçeskəj da minerałnəj udobreqnoez.

To mattez urozaj levtamъn nazmitəm jylis kolə tədnъ to myj: azotən nazmitəm bura dejstvujtə tomat lis da za zoraləm vylə; kər sijə muşinə pyrtənъ una, sek sija padtə ploddezelis zoraməmsə, a siž-zə i voəmsə. Azotən nazmitəmşan sogalan procent ploddeslən vydme.

Fosfornəj udobrennəez unazəksə netoko lebtənə urozaj, no i çozazək voətənə ploddezsə.

Kalijən nazmətəm bura dejstvujtə kyz vədməm vylə, siž i tomattezlən ploddes sodəm vylə. Karç xoçajstvolən Nauçno-issledovatelskəj institut dannəjjəz şərti (VNIOX) kalijnəj udobrennəez şetənə azotistəj da fosfornəj udobrennəezsa sogalana ploddes una jeeazək. Siž, pesəka müşin Gorkəj ńima sovxozyň (Moskovskəj oblast) azotistəj udobrennəez şetisə sogalana ploddesə 21 procent, fosfornəj—18 procent, kalijnəj—14 procent.

Mijan Sovetskəj sojuzyny unazək müşinnes nuzdajtşənə ne torja udobrennəezyn, kyz azotistəj, fosfornəj livo kalijnəj, a sorən livo kyzən, livo kuimən.

Karç xoçajstvolən Nauçno-issledovatelskəj institut dannəjjəz şərti vyd kod müşinyn urozaj artməm sogmə to kyeəm kombinacijəz şərti:

1. Izər şədimuşinnezyn fosforno-kalijnəj udobrennəez şetisə sodtət ətik gektar vylən 82 centner (70,7 procent), şirşoja müşinnez—43 centner (43 procent) i topyt şədli usinnezyn—46 centner (31,7 procent).

2. Xarkovskəj orytpəj stancijsyn, kər şəd-müşin mu vylə pırtisə fosfor, to sodtət ətik ga vylış lois 100 centner (65,8 procent). Bura sodtə urozaj fosfor siž-zə i vərsa rud müşinnezyn. CRK ńima sovxozyň (Moskovskəj oblast) seeəm müşinnezyn, kər sodtisə fos-

for, lebtisə assinbəs urozaj 55 centner vylə ətik gaş, kədə loə 38,6 procent. Gorkəj ərima sovxozyı (Moskovskəj oblast) lazmət torfjanık-kez vylən kalij lebtis urozajsə ətik gektaris 120 centner (72,3 procent).

3. Uzvezkelpromskəj sovxozyı, kər pərtisə vərsa şirşoja müşinə vədsən udobrennəez, şetis gektar soddət 119 centner (75 procent).

Unaşyk müşinnezlə burzık rezulataüz şetis fosforno-kalijnəj udobrennəo.

Müşinnezyn, kytən tərtəmən em azot i kalij (kız şədmişinnez) əzətək urozaj loə toko ətik fosfor pərtəmən.

Lazmət torfa mestaez, kytən una azot i fosfor, burzıka urozajlıs lebə toko ətik kalij pərtəmən.

Müşinnezyn, kytən jeea pitatelnəj vessestvoez, kız pesoka müşinnez, bura izərməm şirşojjez i vərsa şirşojjez, korən pərtəp seçəm udobrennəez, kız azotistəj, fosfornəj i kalijnəj, mədənəz sunp, vədsa minəralnəj udobrennəez.

Azotistəj udobrennəez kolasiş tomattez utə rekomendujtəpərə pərtəp kəkdasa procentnəj şernokisləj ammonij, fosfornəjjeziş — 14—15 procentnəj superfosfat. Kalijnəj udobrennəez kolasiş miyan ximiceskəj promyşlennost unaşyksə lezə 13—14 procentnəj şilvinit i 30 - 40 procentnəj kalijnəj sov.

Bərsə norma ətik gektar vylə şernokisləj ammonijlən 2 centner, superfosfatlən, şilvinitlən

— 4 — 5 centner i kalijnej sov 2—3 centner. Medbur kad pъrtпь muşinə şernokisləj ammonij kalijnej sov, a siş-zə i superfosfat — tomat saditik ozyп, musə medvərja-rəv nevezətəm vəryп. Udobrennoez pъrtşənъ muşin pъskə riñaləmən.

Kolə-kə pъrtпь muşinə kъk udobrenno, udobnəjzək niјə kъknansə sorlavпь ətləə i pъrtпь drug.

Silvinit kolə pъrtпь muşinə arnas gərəm uvta, neto oз tulısnas musə nevezətəm ozyп.

Tomattez uvta mu nazmıtəm organiçeskəj udobrennoezən, kъz kujəd (nażom), kъtən eməş vədmaslə vəd kolana pitatelnəj vessestvoez, şetə una lebtəm urozaјп.

Dnepropetrovskəj opыtnəj stancija dannəjjez şərti tomattez uvta şədmuşina mu vylə 20 tonna kujəd pъrtəmən ətik gektar vylə urozajlan lebtəməs sodə 103 centner vylə (55 procent), a pъrtəmən 40 proc. nażom — 127 centner (68 procent); seeəm-zə mu vylən eəə burzъk rezultattez loəmaş Xarkovskəj opыtnəj stanciјaъn. Kujəd 18 tonna lebtis urozaj 59 procent vylə, a 36 tonna — 113 procent vylə.

Kujəd şodaki unazıksə oz vermə rovnajtşıпь mineralnəj udobrennoezkət, kъzi voşpъ niјə vədsən livo sorən natodil pъrtпь kultura uvta. Burzъk i unazıksə polza loas tomattez saditpъ nazmıtəm vəryп mədik godə.

Күjəd mi vylə kolə pırtıp rəzəmə, neñki sotçəmə. Uməla rəzəm kujəd kolə petkətipy arnas lıtm uvtə. Kujəd mi vylə petkətşə neət-moz. Ojuvsə da sərsa rajon polosaezyn ga vylə 60 tonna, lunvyl rajonnezyn—40 tonna.

Tomattez uvtə izvest pırtəm mədik udov-reñqoeztəg nəm oz şet urozaj levtəmlə. Orxt suvtətəm dannəjjez şərti tomattez bura verma-sə vıdmən pırtəm da zoramən neəddən səma mi-yp, estən toko miə izvest pırtəm organiqeskəj udovreñqoezkət vermə levtən pırtəm urozajsə.

ŞEVOOBOROTYN MESTA

Vylən viştaləm şərti, tıdalə, sto medbur miən tomattez uvtə loə kujəda mi, kytən medożza voə vəlisə kəzəməş kyeemkə mədik vıdmassez. Eta dırni kolə tədnən sijə, sto to-mattes loən pırtəm kartovkilə i bakla-zannezlə i vermən sogavnpı niya-zə sogattezən, kyz kartovki i baklazannez. Eta şərti nekər oz kov kəzən (saditnpı) tomattez kartovki vərən pıto baklazannez vərən.

Medunasə karça şevooborotyn tomattez kəzən pırtəm kujəda mi vylən kapusta vərən pıto ogureççez vərən.

Karça vıdmassez kulturayp vilsa vylət (klever kəzəm vərən) tomattez şetən pırtəm urozaj sek, kər niyə kultivirujtən medożza şevoovogot ıv vylən.

Sijən, тұла томатtez ти вүлә saditçөпь шоренәв, ти, кеда торжетәп пы унтә шевоово-rot шәрті, vermas томатtez sadittәз ispoлzuйтсъ-пь мәдик kulturaezәn, kәdnalә въдтапь kad kolә ne siз una. Seeәm kulturaezәn luddissә-пь: luk (luk turun ponda), redis, salat i мә-дикkez.

TOMATTEZLӘN SORTTEZ

Kәт tomattes kulturaas pondisә paškavпь ne siз vazъп, no sorttez luddissәпь-ни әddәn una (unazъk vitšoşa) i въд godә şo въдтәпь.

Promъstennәj tomattezlәn sorttes dolzenәş лопь: medвь қозазък voisә i къз požә unazъk, ызыт urozajnoşa, medвь ez sogalә i ver-тә sogavпь въdkod sogattezәn, med ez zu-galә әtәrә-mәdәrә kъskalikә, medвь ploddez ez potlaşә i medвь vәli kъz kolә burzъk kәr.

Kәzajstvennәj ispoлzovaңno priznakkez шәр-ти tomat sorttez požә torjетпь kъk gruppа vъ-лә — sorttez, kәdnа munәпь konservaez kerәm vүлә i salatnәj sorttez (stolovәj).

Pervәjsa gruppais sorttezlә suvtatçөпь se-еәm trevovaңnoez, medвь vәli ызыт urozaj i әtik produkta jedenicas petis unazъk tomat — pjure (sorttez „fikaracci“ „Gumbert“, „ital-лanskәj sukodoлnәjjez“); mәdик gruppais sort-tezlә uшәпь seeәm trevovaңnoez, medвь to-matә ploddez vәlisә volkыtәш i гyrişnapь şe-redovәjәş, medвь vәlisә jajaәş i plod ръskъп

jeeazъk kезъs, medвь jeeazъk veli səm i una-
zъk saxar („Sparks-Ərliana“, „Dzon-Ber“ i
mədikkez).

Çorъta-zə kъk gruppaэ вьd sortsə jansətńv
oz poz, mukəd sorttez saqitşənъ ətъs ponda i
mədъs ponda („datskaj əksport“, „pjeretta“,
„gъnoklən çudo“, „juvel“ i mədikkez).

Sorttez, kədna pъrtəməş gosudarstvennəj
sortimentə i rekomenدujtçənъ vədítńv kəzajst-
voyn, vajətçənъ kniga ropyn.

RƏSSADA VЬDTƏM

Tomattez seeəm vьdmassez, kədnalə kolə
una vьdmən kad. Boşnykə tomatlış sərət sort-
tez, to nыlə kəzən kadşan ploddezlə vьdsən
voəməz kolə $3\frac{1}{2}$ — 5 mişec. Seeəm mestaez,
kъz ojvъv, sərət i lunvъvsa moz polosaezъn
SSSR-ен oz vermə vьdtıńv tomattez, kъzi
niјə kəzńv veşkъta mu vylə.

Poltavskej opыtnej stancija dannəjjez şerti
(lunvъvsa Ukrainaъn) tomattez, kər niјə saditi-
sə parnik rəssadaən şetisə urozaj 373 centner,
kər-zə kəzisə veşkъta mu vylə — gektariş 251
centner.

Etaşa tədmaləm eəsə i sija, sto veşkъta kə-
zъs mu vylə kəzəm ne toko şetə jeeazъk uro-
zaj, no şorənзъk voənъ ploddez. Eta kuza
unazъk SSSR-sa rajonnezъn tomattezlən kultu-
ra korə rəssada vьdtəm parnikkezъn. Mu

вълъ садитан рѣссада кола суvtатъ сеem
задацаез, медвъ сълън заъс въли ңекуз, юн,
топытък и медвъ вуззез вълиса вура пашкада-
маш. Оյвъса сәрәт СССР полосаын рѣссада
pondенъ садитъ 10—12 ліс дыръи и кәр мед-
озза цвет rozлън loенъ вuttonnez. Мәдик СССР-
са rajonnezън томат rѣssада кола loнъ 6—7
lissezен. Seem rѣssада loә sek, кәр ҹулалас
40—60 lun.

Parникѣ rѣssада кәзан kad suvtatçә томат-
tezsә ти вълъ petkетан kad şәrti, a to kәzьт-
tes vermasә еъкәтъ i ңелки vijль rѣssadasә;
садитъ нијә ти вълъ кола sek, кәр ҹулаласә
тульша кәздәttannez, кәр oz pondә usavny
puzzez. Pomaşşenъ тульша кәздәttannez mijan
SSSR-sa rajonnezън ңеәтмоz, a къtәn kъeem
klimat. Etaşan loә sija, sto SSSR-sa въd rajo-
нън томатtez ти вълъ садитънъ ңеәтик srokә.
Оյвъын томат rѣssада садитъ ти вълъ 15—20
jun kolasын, SSSR-sa сәрәт полосаын—25 maj i
10 jun kolasын, Ukrainаын—10 i 25 maj ko-
lasын (къeem rajon), Кътын— 15 aprel i 15
maj kolasын (siž-zә kъeem rajon).

Tomat rѣssада въdtәm ponda kәzъs kol
la parnikѣ kәзпъ ти вълъ petkettәz $1\frac{1}{2}$ mi-
seç oәti. Siž sәrsa полосаын suvtatem srok
şәrti rѣssада petkettәm ти вълъ loә 25 maj i
10 jun lunә, kәzъs kәзан parnikѣ 25 mart i
i 5 aprel lunә. Klimatičeskәj uslovijaez şәrti
rѣssада petkettәm i въdtәm ңевна loә ңеәtkod.

Оյнъвса rajonnezъn tomattez въдтепъ 80-
нът parникkezъn, кътън куједлън slâjъs 65—70
santimetraæз, сәрәт polosaып parникса кујед
slâj 50 santimetra, Ukrainаып medoзза parник-
kezъn кујед sloj siз-zә 50 santimetra, a шор-
зък parникkezъn — 30 santimetra. Кръм да
Kavkaz uslovijaezъn rәssada pozә въдтепъ se-
eэм parникkezъn, кътън кујед plas 30 santи-
metra. Musә parникkezas vәvdепъ plasен 14—17
santimetra.

Medbur mulən sostav: $\frac{2}{3}$ vudovka uvtşa,
 $\frac{1}{3}$ şədmuşin i ńeuna pesək.

Кәзье кәзәпъ veşkъta ramaez uvtә ңето кәзана jassikkezә. Jassikkezън pozә кәзель չар-
kalәмән, ramaez uvtә burzъk-zә кәзель лоззә-
зән — rjaddezән, rjad-rjadشاң 5—7 сантиметра
ыъна. Кәзана jassikә востәпъ кәзье 2 — 3
gram, rama uvtә — 25 — 30 gram.

Кәзікә, медвь кәзьсез ти ръекә руқши-
сә әтноza, рекомендујчә мисә парникын ки-
кавыпь кәзап votəz. Кәзәм кәзьsses веtlişsé-
пь вәsničik ти slojən, keda koknitička төрətшә.

Jassikkez suvtətçəny sonyt mestaə, a parnikkez vevtlişşəny ramaezən i matbezən.

20—25 Celşija temperatura dyrni petassez loənъ 5—8 lun vәrti. Petassez myççisikә ramaez vylis matbez voştashşenъ. Sek, kәr myççisşә medożza lis, kerənъ pikirovka—mәdrəv saditənъ rəssadasa. Pikirovka ojuvsə rajonnezyn kerşə rastojanqnoən əta-mədşan 10—10 vylə,

10—12 vylə, lunvıvsı rajoñnezınp 6—6 vylə
neto 5—5 santimetra vylə. Rama uvtə (kытən
къеəм rajon) kołəpń rəssada 150—400 stuka-
əz. Кыпым ojlaңzık, sıpym jeeazık kołəpń rəs-
sada ramaez uvtə, medvı syış petis vına rəs-
sada, kəda-vı vermis tərpitń gruntas i vıdtı-
ń kəzıtzık uslovijaezınp. Med pikirovannəj rəs-
sadasıls kutçışıs mu berdas, kolə ətik-kék lun
kezə rəssadasə vevtńp matbezən. Parnikkez
dıpınp dəzər loə sija, sto kolə eəkzıka vesət-
ń, nevzətńp mu, kişkavlıp i vişpı parnik
ryeķıp Celşija şərti temperatura 16—20 gra-
dus. Rəssada kişkaləp sek, kər pondə koştın-
ń plas, no oz kov lezńp, medvı una vəli va
mu ryeķıp neto jeea. Parnikkez kolə ovjaza-
telno təvzətńp nełki sek, kər kəzət, sijə kerə-
ńçoza rama lebtəmən i lezəmən. Sonıt lunnezə,
medvı vıdtńp topıt, krepıt rəssada, ramaezsə lun
kezə boştəp, a kыpımkə lun ozyıp, kyz parnikis
petkətəp üçastok vylə, kołşəp ostən i oj ke-
zə. Sıeəma vıdtəm rəssada koknitzıka pondə
kutçışńp mu berdə i vıdtınp, paşkavnp. Mu-
şis rəssadasə sedtəm ponda əni em naglaq kerəm
vilka.

MUŞIN NEVZƏTƏM

Musə tomattez uvtə kolə ləşətńp sız-zə, kyz
i mədik kulturaez uvtə, kolə bergətńp i ləşət-
ńp arşan.

Arşa mu bergətəm vyd müşinnez vylən i vyd klimatsa uslovijaezyn şetə ъзыт znaçen-но vydmas verdçanıny, koşyn vreditellezkət, sogattezkət i vyd jogən mu tyləmtyń.

Munəpń-kə tomattez şevoovorotyń ozzıkşa kəzəm kulturaez vərýn, to sə ponda, medvə ezə vələ jog turunnez, kolə kerň mu lusseñno. Eta kerşə sə şərti, kveem jog turunnez 6 sañtimetraşan 12 sañtimetraəz; sek, kər mu jogşaləm jecagodşa joggezən (təriça, tısej, greçixa) uçastokkez lussitçən 6—8 sañtimetra rədýna, uçastokkez, kədna jogşaləmaş una godşa turunnezən (jən, ьвşa vjuñok) lusseñno rədýnən kolə nuətń 8—10 sañtimetraəz.

Uçastokkez vylən, kədna tyləməş ryejən, lusseñno tujə kerşə nərədýna 2—3 sañtimetra rədýna gərəmən, kytçəz kujlən ryejlən vuz-zez, a səvəgyn sek-zə riňaşşə.

Kerşə lusseñno uçastok vylən nəto oz, sija ryr gərşə lım uvtə. Arşa gərəm lım uvtə rədýna mu plas bergətəmtyń nuətşə 18—20 sañtimetraəz. Seeəm muez vylən, kytən gərana plas avı rədýn (sarguna müşinnez) kolə bergətń rədəsəz, tıj rədýna plas, a səvəgyn godış godə 2—3 sañtimetra vylə sodtýn. Uçastokkez, kədna gərəmaş arşan, təv kezə kolsən rīnavtəg.

Sə ponda, medvə uſətsə koňpı tı ryejkə, kolə oz arnas vyd uçastokkez ričańpı. Tulys-

şa mu nevezətəmsə kolə nuətnə sek, kər müşinəs ləşalas vəcəmik, a eta mu ləşaləməs tədşə siş: kəzi boşpı topıt mu komok i çapkınpı sijə da sija-kə zugalas, eta loə, sto müşinəs ləşaləm, pozə nuətnə nevezətəm. Tulıssşa mu nevezətəm arşa gərəm vəgyp i tulıssşa piñaləm vərəp rıskyt da jogtəm muez výlyp loə sýyn, sto kəzan votəz kolə nuətnə kultivacija pədəpanas 8—10 santimetra.

Topıt müşinnezýn, a siş-zə kytən una va i una jog turunnez, tulıssşa kultivacija tujə nuəlsə gərəm 13—15 santimetra pədəna. Səditan ozyń kerşə kultivacija.

Pojmaeza da vaən vətan muez výlyp, kytən gərəm mu plas vermas ızılt tulıssşa vaezən mişkaşşyń, arşa gərəm oz nuətə. Ozşa kulturaez voəm vərəp nuətsə toko lusseňno. Pojmaa muez, kədna abu vəli gərəməş ləm uvtə, oz tulıssşań ovrabatıvajtçəpə sogdi plugən ili kultivatorən, a sýbəryp saditan ozyń vəliş nuətənə gərəm korpusnəj plugən, pədəpanas 18—20 santimetra. Karça inştitut opıṛ suvtətəm dannəjjez şərti (sovxozi „Bolsevik“ Moskovskəj oblasti) ploddezlən urozajs müşinsə nevezətəm şərti, şetə kolevanqnoez (ətik gektar výliş centnerrezən):

- 1) arşa bergətəm i tulıssşa gərəm—229;
- 2) kultivatorən nevezətəm da tulıssşa gərəm—214;
- 3) ətik tulıssşa gərəm—189.

Выңып вишталәм сьфраэз шәрти тәдалә, sto готоитчан ңевзәттәг үчастоккес уроzajsә șетәп үçәтзекә.

КӘЗӘМ DA RƏSSADAӘН SADITӘM

Tomattez въдтишшәп къз тиә кәзәтән, siз i rəssada saditәmәn. Medvәrja kadә veşkыta mu vylә tomat kәzәт lunvuvşa rajonnezyn zev jona paşkalә, sija jeea korә mortlis vъp puktәm i şetә bur sъrjo pererabotka vylә sъmda-zә ili ңевнаән jeeazъk, къз rəssada saditәmәn. Ploddezlәn voәm veşkыta gruntә kәzәtәmәn şormә rəssadaşa saditәm шәрти 25—40 lun vylә, eta kuza toko rajonnezyn, kытән ena lunnez emәş zapasын кәздәтан votәз, pozә veşkыta kәзпъ gruntә.

Gruntә veşkыta kәzәт nuәtcişsә pozzezә neto rjaddezәn (lozzezәn).

Къз әт sposobnas, siз i mәdnas kәзпъ kolә medvәrja kәzdәtanәз 10 lun тымда озък, medвь kәzьт çulalәт вәгып-çožazъk loisә petassez. Medвь bereditnъ kәzәт үчастоккез kәzdәtәmmezән еъкәтәмиш, kerепь siз. Lun kuim ožti зып kәzьssә vadәп, a sъvәgып kәzап oзъп sor-läләп kәs kәzьskәt. Medoз petalasә niјa, kәdна vәlisә vadәmәş; къзи niјa kәzdәtәmmezşan kulasә, sek пъ тујә къптыкә lun вәгып petalasә mәd kәzьsezez, kәdна vәlisә kәzәmәş kәsәn. Medвь въdmasьslә koknitzъk vәli piшkәtпъ korkasә, kәda eta kadә artmә-ni, çukәrәn kәzәmsә eәkәtәпъ,

кәзапъ әтиклае 15—25 түсәз. Сывәтын, кәр кәзиттеz ҹулаласә, petassez ңекәпъ, коlәпъ әтик ҹукәрә 2—4 вьдмасән. Sek, кәр казалан, sto munәm medvәrja кәзытьын-ңи, а eta kerшә kuimәz lis arтmәm вәгып, вьд pozjә koләпъ әтик вьдмасән. Mu uчасток dol i popefeg kerшә маркерованно, medвь аззыпъ mesta вьд pozlә (80—80 santimetra ыльна ңето 70—100 santimetra ыльна).

Rjada (loззеza) кәзап kerәпъ sek, кәр mu vevdәr glad volkыt. Кәзепъ șyekla кәзап маsinaәn „Krasnәj paxar“, sosokkes соcәtшәпъ әтик вәгып. Кәзшә әтик gektar вьлә 1—1,5 kilogram.

Medвь jeeazъk руkтыпъ вьн da kad petassez соcәtәmъп nuәtшә buketirovkaәn, keda ponda em masina „Ukrainka“. Rastojanno buket buketшән kerшә 25—30 santimetrae3 oralan i соcәtәn bukettezlәn kerшә ki ponish.

Medъзыt dәzәr tomattez дыпъп loәsъып, sto kolә sijә oravny-vesәtnъ i rъskыtшәtnъ rjaddez kolasәt.

Rjaddez kolasşa musә rъskыtшәtәmъs loә pesşan sredstvo jog turunnezkәt i sija-zә kadә ozzъk шет mu plaslә koштыпъ. Oзлан tomat дыпъп dәzәrys loә seeam-zә, кез i rёssada kultura вьdtәmъп parниккеzъп.

Rёssadaiş tomattez вьdtәm дырни, saditshә rёssada uчастокkezә SSSR вьд rajonnezъп, къз вәli viшtalәm оzzъk, ңeәtik poraә. Шormәm srokkez şerti, keda suvtәtәmәs eta rajon pon-

da, zev una çintə urozaj. Mysovskoj opytnoj stancija dannejjez şerti (Moskovskoj oblast) tomattezlən ətik gektar vəliş urozaj, saditəməşkə 25 may lunə, loə 402 centner, 5 iyun lunə—414 centner i şorənzək—iun 15 lunə urozaj ci-nə 330 centnerəz.

Mijan SSSR-şa uslovijaezin parnikkeziş rəssada ənnə viəz uçastokkezə saditçvlis kiən, kədə zev una boşlis vən iz mortlış. Toko medvərja goddezə mukəd xozaistvoezyn pondən saditnə mehanizirovannəj sposobən — saditan masinaezən. Sovxoz uslovijaezyn vəd kod saditan masinaez pesləməyn şetis medbur rezultat-tez kəkrjada amerikanskəj masina, kədə suşə „Bruər“. Ənna kadə „Bruər“ masina şistema şerti mijan Sovetskəj sojuzyn skonstruirujtəmaş əslanımlı 4 i 6 rjada saditan masinaez. Tomat saditan mehanizirujtəm şetə vozmoznost çintənə uz puktəm eta qəlo vylə i dontəmşətnə tomattezlis produkcija.

Masina „Bruər“ saditə i sija-zə kadə kişkalə vədmassezsə. Medbəzət uslovijaən suvtçev-təg masina izən loə sija, medbə pravilnəja organizujtən va vajaləm, rəssada, gorjuçəj da masina mavtan materijal. Volkət reljef vylən masina uzalə 3-əz skoroşt vylən, nevolkət vylən—2-əz skoroştnən.

„Bruər“ masinaən saditikə uzaliş mort vylə suvtətəm izən to kyeəm: rulevəj—1 ravoçəj; vişanə rəssada təççalışsez—2 ravoçəj;

va vajaləm ыльпаш va dənşan saditçan dənəz zyn kilometra—ətik vəv i ətik raboçej.

Kykjamışşa uz ças lunə masinalən proizvo, ditełnoşt 0,63—0,94 gaəz, zavişitə eta səşan, kyeemata voştəma ыльпаш ətik bədmasşan mədikəz.

Sovetskəj proizvodstvois masina uzalikə, kəda skonstruirujtəm „Bruər“ şistema şerti-uzaliş vyn suvtətəm to kyeem: rułevəj—1 raboçej; vizanə rəssada tycçalissez—4,5,6 raboçej.

Kykjamışşa uz ças lunə masinalən proizvoditełnoşt vermə loknъ 1,7 getarəz. Eta masinaez esə ozə vermə ləddişşyp soversonnaj-jezən, zik burrezən.

Medəzbt nedostatok pylən sija, sto bəd tomat saditikə kolə kapitalnəja pereborudujuńtraktor. On-kə mədrəv əktə, sija oz vermə ispolzujtçyp kyeemkə mədik izzezyp. Eta loə vezərtana, sto şəkylzək loə sija ispolzujtń i donşətə izzez. Raboçej izobretatełlezlə kolə kosşyp mehanizirovannəja rəssada saditanyp seeam sposobvez, medvə masina vəli dontəmzək i prostəjzək.

Tomat rəssada kolə saditń vuz ber das mu torən, mutəg əddən eýkənyp bədmasıslən vuzzez, myj vlijajtə pı lovzəm vylə, a siž-zə i ploddez urozaj vylə. Sovxozzez i kolxozzez xozaistvennəj uslovijaezyp eta vylə vişətən jeea. Rəssada parnikkeziş unazýkas voştən pı komoktəg, medvə

unaşyk pozis puktyńь dozja. Seeəma saditəm rəssada kət i kişkalan, no çoza rusmə i pondətçə lovzyńь, kutçışńь mi verdə əddən zagəna. Vermas i lony siž, sto una seeəma saditəmis kulasə. No i rəssada, kəda i lovzə, urozaj şetə una uçətzékə.

Mi komokkezen rəssada saditəm vyeəma tujə kerny i masinaən saditikə. Karça inştitut dannəjjez şərti lazımt mestabyn sovhozyn „Bolshevik“ (Moskovskəj oblaşty) komoka rəssada masinaən saditikə şetis gektar vlyiş urozaj 236 centner, a rəssada komokkezəg—194 centner. Siž-kə, nejki lazımt mestabyn, kytən una ulsət, komoktəm rəssada çintə urozaj 43 centnerən, tıj loə 21,6 proc. Komokən rəssada boştan saditikə lunən ożzyk parnikkezən niјə kolə bura kişkavny, a siž-zə i sija lunə, kər niјə kolə boşny.

Kyzı xożajstvoyn saditan masina avi, to kiən nuətan už koknətəm už ponda pozə saditny plug uvtə.

Sy ponda, medvъ tədnı̄ mesta, kytçə kolə saditny vydmassə, nuətşə ətik ladərə uçastokas markerovka. Plug uvtə saditikə nı̄ mestyń, kytən krestaşşən̄ plug borozdaezi markerlən vizzez—rəssada teç əp̄ borozda dorrezə. Mədpı̄rşa plug munəmən velyiš vydmasses tırtşən̄ muən. Gərəm kolə nuətnı̄ ne rədənzyka, kyz 15 san̄timetra. Munə-kə saditəm̄s kia sposovən, sek uçastok markerujtçə vela markerrezən

i kъk napravleniоын. Nija mestaezъn, kъtәn krestasshъn liniiaezez, zyrәn neto sovokәn garjәnъ nеръdъn gәrokkez (10—15 sanhimetra), nevbt gruntъn gәrokkezsә pozә kernъ vojkaen, keda loә koqeçsъ vartem kәrtәn. Ressadasә gәrokkezas saditnъ tьmdakә rьdьnъzъka, nezeli kъz sija pukalis parnikkezъn, eta kerse sъ ponda, medvь vьdmas za vuz sejkaşa vьlynzъka petisә vil vuzzez.

Vьdmassezsә kishkalenъ vaen sadittәz, neto sek, kәr saditasә. Medvәrjaen uzaliш kerә siш, kәr saditas ressada, garjә sъ gәgәr nеръdъn gәrok, medvь vals vьdmassә kishkalikә et-mәdәrә ez vizvт, a vьdsen рьris vьdmas vuzzez uvtә. Rasçot kishkalikas eeem—1 lejka, kъtсә tәrә 10—12 litra, 10—12 vьdmas vьlә. Medvь ne setnъ vьdmas gәgәr arktynъ mu korkkalә, a siш-zә i ulset beregitem ponda, kishkalem mestaez neuna kolә rәsitnъ kәs muokәn.

Mu komәn ressada saditikә kolә to kъeem brigada:

Majegәn gәrokkez keremә	4	mort
Kuim rjadәn ressada çapkalem vьlә . .	4	"
Kъk lejkaen kishkalem vьlә	8	"
Ressada saditan vьlә	12	"
		Bьdsen . . 29 mort

Seeem brigadalen kъkjatyscha iz cas lunә uzalemts loә—2 hektar.

Peseka i supesoka muez vьlyp, kъtәn vьdmassъ ozzyk coza vьdmy, paškalenъ nevira, ata-

тәдпіксә і мисс сонди жүгөррекен сонтаңыз оз падта, томат садитан әтамәд дұншан нұетшә 70—50 сантиметра ыльпаын.

Шередовәж мүсиннең ын томаттеz садитшәп әтамәд дұншан 70×70 сантиметра ыльпа.

Сеeәм мүсиннең, күтән пітәлнәj вessestvoez unaeş (лаzmыт mestaez, torfa, şədmuşina) і күтән una va, kər въdmasses буra въdmәп, томаттеz садитшәп 90—70 сантиметра ыльпа.

Оросайтана хоҗайствоын томатtes садитшәп siž, къз тунәп кишканан бороздаeз і борозда dorшан 10—15 сантиметра ыльпа.

Съ ponda, medвъ burazъk ispolzujtпъ uлsәtsә, rekomendujtçә садитәмсә нұетпъ әт і мәд кишканан борозда dorәt. Sek, kər въdmassez садитшәп toko әtәr вokә, то әт борозда sәrşan мәд борозда sәrәз kolә lопь 90—100 сантиметра. Kər-zә садитçә къкпап борозда dorrezә, sek әт бороздашаң мәд борозда дұнәз kolә lопь 1,5 метра. Lоззезып въdmasses садитшәп 70—80 сантиметра ыльпа.

DӘZӘR

Еввъвса uslovijaezъn томаттеz дын дәзәрен садитәмшан і ploddez востемәз lоәпь то къeәm agrotexničeskәj meropriyatijaez:

- a) zasuxaa rajonnezъn—oroşeңo;
- b) въdmassez formirujtәm, majaggez verde томаттеz kәrtalәm і okuçivajtәm;

- c) rjaddez kolassha mi nevezetem;
- g) mulcirovannoo kyz vil sposob urozaj levtam-

Oroseñno. Jeea osadokkez, kedna usənъ gozumsha kadə vədşa klimatiçeskəj da müşin-nəj SSSR uslovijaezyn, kyz vəli viştaləm-ni vylən, una çintənъ urozajsə tomattezlis.

Zasuxaa rajonnezyn, kytən sərət temperaturra tomattez vədmikə ızıt i osadokkez ızıt ispareñno dyrni usənъ jeea, iskustvennəj oroseñno tomattezlə kolə ovjazatelnəja, kyz medkolana sposob tomat urozaj levtəmyń.

Kışkalan norma, libo mədnəz sunъ, una-ja kolə va, kəda kolə ətpriş kışkaləm ponda gektar vylə, şətsə sə şərti, kyeem müşin, una-ja ulsət, a siiz-zə tymba usənъ osadokkez. Sərşa norma karça kulturaezlə, setən-zə i tomattezlə, loə 300—500 kubiçeskəj metraəz ətik gektar vylə, a mukədçid i loktə ətik kışkaləmyń 600-əz.

Pesəka i supesəka muez vylən, kytən va koknita jiżə, kışkalan va norma şirsoja muezşa ızıtzək.

Kışkalan srokkez suvtətçənъ sə şərti, kər vədmasla vyd periodə vədmikə kolə ulsət.

Ne ızıt potrevnoşt vayn tom uvja, a kər pondənъ paşkavnъ i vonъ tomat ploddezz, sek vədmasla vays pondə kovnъ unazək.

Saditan kadşan i çvetitəz, vişətsə tymba osadokkez, kerşə 1—2 kışkaləm; səmdais-zə

kişkaşşə ploddez pondatçıkə vədmansan i nə
boştəməz.

Kadə, - kər ploddez əktişşənə massovəja, şətşə 4—5 kişkaləm kolassezən 8—10 lun. Kolxozzezən da sovxoşşa xozajstvoezi tomat-tez kişkalikə medəvəzə primeñajtçə borozdaezət kişkaləm (amerikanskəj sposob).

Eta kişkalan sposobı şətə əkonomnəja i rovnəja ispołzujtń voştəm normaez i loə burə sovmestiməjən mehanizaciya kultura trevovalənoezi. Kişkalan borozdaez pozə vundavın şaditçan votəz nəto şaditəm vərəyin. Masinaən tomat şaditəm dərnı kişkalan borozdaez kershənə, kər munə şaditan uş nəto sek-zə, kəz toko konçitças tomat şaditan uzybs. Borozdaez vundaşşənə vəla okuçnikkezən nəto borozdakeran traktorən. Borozdaezlən pədənpas — 15 — 20 sañtimetra, vevdərşa dor 35—40 sañtimetra.

Sə ponda, medvə burazık ispołzujtń kişkalan normaez tomat kultura dərnı, kershənə tupika kişkalan borozdaez. Seeəm tupika kişkalana borozdalən kužbs vişşə mu şərti — 20—100 metra kuzaəz. Jisana muezən, kəz pesoka i supesoka, borozdaezlə kolə lənə zəpətzəkən, nezelî şirşoja müşinnezən.

Bədmassezlən forma: majəga da mu vylə vodəmən tomattezlən kultura. Əvvəvşa uslovijaez kultura dərnı, kəz praktikaın siş i literatüraezən əzət vñimanqno şətşə seeəm vop-

rossez vylə, kolə-ja kərtavlıny tomatezsə da
kerny pasınkovanqo.

Majəggez berdə vədmassezsə kərtavləny sə
ponda, medvə levtıny tu berdiş ploddeslis
rozzezsə i etijən nə şetny pylə sogavny uł mu
şan. Majəgokkez suvtətçəny saditəm vəryn zev
çoza. Suvtətny kołə nijə ojvyn lapəvşan i əta
məd dənşan 10—15 sañtimetra ыlna.

Kərtaləmsə nuətəny sek-zə, kyz toko suv
tətçəny majəgokkes. Vədmassez vədməm şərti
kərtavləm kołə sodtyny, siş-kə ətçidiş kərtaləm
viñny pondas zev uməla i sija vermas vər
əsətçeny tu berdəz.

Pasınkovanqo ali bokovəj vozzez vundaləm,
kədəna vədməny lissez za kolassan, kerşə sə pon
da, medvə vədməslis vynsə ruktyny zoraməm da
ploddez voəm vylə, çintyny vyn əstəmsə, kəda
munlis lissez da zaez vədməm vylə. Praktika
lı em tomat vədtəm i pasınkovanqotəg (una zaa
forma), a siş-zə ətpriş neto unaış vozzez vun
daləm.

Pasınkaezsə, vədməslə vyn əkonomija şetəm
ponda, kolə vundavny sek, kər loasə nekużżekəş
5 sañtimetraşa. Medożża pasınkovanqo nuətşə
çoza, kyz toko rəssada petkətşas gruntə. 2—3—i
4 zaa formaezyn kołşəny vynazık vozzez. Məd
şa pasınkovanqoezyn ena kołəm vozzez vylis,
kər lis zaez kolasiş petəny viş vozzez, vədsən
vundaşşəny. Pasınkovanqo gozşa kad şərna
nuətşə 3—4-iş.

Tomattez kulturaын seeәm из nuәtәm, къз kәrtalәm da pasыnkovanqno, korә una mort vъn puktәm. Mijan socialistiçeskaj хозајstvoezyн gыriша karça plossaddezen kolә kъssынь sylan, medvъ dәzәr tәxnikasә eta kulturaыn mәdkod-şәtnь, no siž, medvъ çintънь из vъn puktәm i ne çintънь urozaj kъz koliçestvoen siž i ka-çestvoen.

SSSR lunvъvsа rajonnezъn, kъtәn gozimъs kuz, kъtәn tәmperatura vъdşa vegetacionnәj kадә (periodә) vъlyи, kъtәn osadokkez usәnъ ңesiz una, setәn avi ңekъeәm polәm ploddez siшmәmiš, kәdnija kujlәnъ mu vъlyи, tomattez pozә vъdtъnъ volkыt veşkыta mestäyn kәrtav-lytәg i pasыnkovanqnotәg. Unavoşa Poltavskәj orыt suvtәtan stancija dannәjjez şerti dokazi-tәm, sto pasыnkovanqno i kәrtalәm lunvъvsа rajonnezъn oz lebtә, a çintәnъ ploddezelis uro-zajsә. Şedmuşina muez vъlyи pasыnkovanqno-tәg gektar vъliş urozaj vәli 262 centner, 4-zaa forma şerti 230 i 2-zaa—194. Tomattez kәrtavlytәg majәgokkez berdә gektar vъliş plod-dezlәn urozaj şetis 267 centner, a kәrtavlә-mәn—251.

Unavoşa oзsa Moskovskәj sadovo-ogorod-nәj stancija dannәjjez (Moskovskәj oblast) vi-ştalәnъ sijә, sto SSSR sәrsa polosa rajonnezъn sәrәt uлsәta muşinnezъn, kәdpayn ңesiz una azot, tomattezsә ьзыт usp exәn pozә dtъnъ pasыnkovanqnotәg. ьvezlәn

urozaj ne addən podzolistəj şırşojjez vylən pasınkovançnotəg şetə ətik gektar vylış 219 centner, 3-zaa forma şərti—171 centner. Goddezə, kər bur pogoda, eta-zə una zaa forma pasınkovançnotəg şetə una əzətək urozaj.

Lazmətinnezelən, muez vylən, kədnənən una azotistəj vesvestvoez (kəz pojmaez, torfa lazmətinnez) pasınkovançnotəg tomattez beldəm siş-zə şetə əzətək urozaj, nezeli pasınkovançno dyrni, no voəməs ləə şorənzək, i voəm ploddezsə urozaj ləə tədçəmən jeeazək, nelki seeəm goddezə, kər eməs bur uslovijaez nylə voəmən.

Karça institut dannəjjəz şərti 1931 i 1932 voezə tovarşa ploddezlən urozaj ətik gektar vylış centnerrezən vəli seeəm:

„Bolşevik“ sovxozlən pojma (Moskovskəj oblast)

	Loəm ploddez	Bədsən
Lazmət torfa mestaez		
Una zaa forma (pasınkovançnotəg)	25	433
Kuim zaa forma	38	355

Gorkij əima sovhoz (Moskovskəj oblast)

	Loəm ploddez	Bədsən
Lazmət torfa mestaez		
Una zaa forma	138	596
Kuim zaa forma	187	507

Pojmaa mestən 3-zaa forma şetis voəm ploddeza urozajın sodtət 13 centner vylə, ili 52 procent. Lazmət torfa mu vylən pasınkovançno lebtis urozaj 49 centner vylə, ili 35,5 procent. Ləddənə-kə grunt vylvsə voəm plod-

dezlis urozaj don mijan SSSR-sa sər polosa-
ып, лазмътин мүшннең, кәдна bogatëş azo-
tistəj pitañnoezən, rekomendujtşə tomat kultu-
ra nuətnь pasыnkujtämən, koləmən medvъna
vozzez 3—4.

SSSR sərsa polosa uslovijaezъn koknit mu-
ez vъlyп, kъtən ułsətъs umerennəj, kolxoz da
sovxoз praktikaеzъn pondətçə-ңi i munə ma-
jegokkeztəg tomat kultura paškətəm.

Levə vopros, pozə-ja tomat kultura vъdtъ-
ny majegokkeztəg lazmъt mestaezъn, kъtən
una azot. Karça iñstitut dannəjjez şərti 1931—
1932 goddezə Moskovskəj oblaştyн pojma us-
lovijaezъn majegokkeztəg tomat kultura vъd
433 centner tovarsa tomat ploddeziş şetis vo-
əm ploddez 25 centner, sek kər majegokkez
berdə kərtaləm dyrni vъd 348 centner uroza-
jis unazъkъs boştəm voəm ploddez 20 cent-
ner.

Lazmъt torfa mestaezъn Gorkij ńima sov-
xoзъn tovara ploddezlən urozaj centnerrezъn
vəli to kъeəm:

Kərtaləmən voəm ploddez—108, tovarnəjjez—480
Kərtavlъtəg " " —138, " —596

— Vъlyп viştaləmiş tъdalə, sto bür pogoda
dyrni kərtavlъtəg tomat kultura vъdtəm pozə
nuətnь ne toko koknit mүshnnežъn, sərəta ul-
səta mestaezъn, no i lazmъt muez vъlyп.

Kərtavlъtəm tomat kultura dyrni sərsa po-
losa uslovijaezъn kəzət i vaa mestaezъn, a

sek kər gozumə usə una va i vəd muez vý-
lən kolə ovgazaşınəja tomat vədmassez oku-
çitń, kəda tımdakə vədmassə siž-zə, kъz
i majegokkez verdə kərtaləm, şetə otsət—ve-
regitə nijə sişməmiş. Sklad dorvsses výlən
muşinls çozaşyk koşmə i çozaşyk əonalə, siž-
kə setçə unazık şizə təv i təvzətə.

Etaşa, tomat vədmas okuçivajtəm vursə
vajətə esə sijə, sto peťən zaiş vil vuzzez, a
eta levtə vədmaslış pitaqno, a səkət ətlən vur-
məm da joməm i plod voəm. Karça iñstitut
dannəjjez şərti zera, kəzət 1933 godə lazımt
torfainnezyň Gorkij ńima sovhoz (Moskovskaj
oblaşt) ena sklad dorvsses ətik gektar výliş
şetisə tovarnəj ploddezz 321 centner, nə kolasiş
voəmmezə 98 centner. Glad-zə volkət
mestaňn tovarnəj ploddezelən urozaj—296 cent-
ner, nə kolasiş vəməş— 79 centner.

Mexanizirujtəma saditəm dyrni okuçivaj-
təm kclə nuətn şoza tomat saditəm vərən.
Şormınp oz kov, şorən okuçivajtəm vermas
dojdny vədmaslış vuzzezsə.

SSSR ojvývsə rajonnezyň, kytən klimat kə-
zət, medvə ploddezlə şetń bura zoramń —
vədmyń, rekomendujtcə tomat kultura nuət-
ń pasınkujtəmən, kołəmən 2—3 voz.

Ena uslovijaeszən tomat okuçivajtəm kъz
pravilo i kolə nuətn vəd kod mi výlən.

Rjadkolasa ovrabotka. Medvəzət dəzər
tomattez dyrn saditəmşən i voeməş loə sъyn,

med mu sləj kolə viznъ rъskътән, nuәtnъ koş jogturunnezkәt, vreditellezkәt i вѣdkod sogat-tezkәt.

Muşin rъskътәm kolə nuәtnъ sek, kәr sija pondә topavnъ, medvъ ne şetnъ koştnъ muyslә. Muşin rъskътәm loә siž-zә i koş nuәtәm jog turunnezkәt. Mu, romat lоzzez atlaştәz, nevşәtçә kъk napravlençоып: nevşәtçә traktornәj, vәla, a siž-zә kia kultivatorrezәn. Jog turunnezkәt koşaşәm vylә kolә şetnъ zevъzъt vnimаnqо. Jog turunnez kolә neeknъ mu vyllış sek, kәr hija loasә kužәn ne vylыnqъkәs, kъz 5 santimetra. On-kә ker siž, kъz vištalәm vylыn, to jogturunnez ne toko çintәnъ una urozaj, no i oz şetә rjad kolassezәt nuәtnъ mexaniziro-vannәj koş. Вѣdmas gәgәr jogturun vesәtәm nuәtçә kia kustanәn. Rjaddez vesәtәm, a siž-zә koş nuәtәm jogturunnezkәt raddezsа mu nevşәtәm gozumşa kadә nuәtçә ne jeeazъkiş, kъz kъkis neto kuimiş. Kişkalana kәzajstvoezъn әtik, zevъzъt uslovi'aen, bura tomat вѣtәmъn loә sija, sto bura kolә vizәtnъ kişkalan borozdaez vylә. Вѣd kişkalәm vәryn borozdaez kolә nevşәtnъ. Nevşәtәm nuәtçә traktornәj, vәla i kia kultivatorrezәn sek, kъz toko kişkalәm vәryn mu koştnъstas i oz pondъ lakaşnъ. Şorәnqъka mu nevşәtәm, medaddәn seeam muez vylыn, kъz şirşojjez, kişkalana mu borozdaez vylыn artmә ьзъt korka, keda nuәtә netoko vevdәrsa mu plassez koştnъ dыnә, no рьдъ-

na kujlan plassez dýnə. Şorəna mu ńevzətəm dýrnı, vaen kişkaləm oz şet ńem bursə, vəd-sən vər koşmə.

Mədikkezən tomat kultura dýnən texnika dəzər kişkalana kəzajstıvoyn ńemən oz otlıçajt-çə, mədkodşətçə kişkavtəm texnika kulturais.

Mulçirovanqo. Medbərja goddezə, kəz ətik sposob urozaj lebtəmən, vədşa şəlskoxozajst-vennəj vədmassezən petkətçə vil prijom vədmassez gəgər dozirajtəmən, kəda suşə „mulçirovanqoən“.

Muşinas vədmassez kolasət mulçirovanqo dýrnı vevtlişsə mulçvumagaən. Mulç jizətəm seeəm forja vesestvoən, kədşan sija boştə cvet i svojstvo va ńelezəmən. Klimatşa i muşa uslovijaez şərti mulç primeñajtçə kəz çoçkom rəma, siş i şəd rəma.

Mulçən mu vevtəmlən znaçenqoys əddən paşkət. Mulçirovanqo vizə mu koşməmiş, mulçirovanqolən şəd rəm lebtə temperatura, a çoçkom oz şet mulə zevjona sonavnə. Muşinlən mulç uvtən strojenqo muskət, posnişik komoka. Bədəs eta ətləə voştəm ləşətə burzık uslovijaez vədmaslə vaavozdusnəj pitaqpoyn. Vylən viştaləmşa mulç loə medbur sredstvoən jogturunnezkət koşyp (pessəmən), kədna mulçən vevtəm mu vylən oz vermə vədmən i kulənə.

Rjad kolassa obrabotka (mu iz nuətəm, kəz ńevzətəm, vesətəm), mulç vəvdikə i e8ə kər sylən bur kaçestvo, oz kov nuətnə sovşem;

siż vyl puktəm eta uż vylə çinə i siż-zə çinə asdon produkcijalən.

Amerikanskəj dannəjjez şərti (Arlington ferma, Virginija stat) tomat mulçirovajtəm mukədçid şetə urozaj levtəm 150 procentəz.

Karça kəzajstvolən nauçno-issledovaťelskəj institut dannəjjez şərti vyd mu vylən tomat uvtə mulçirovanñno primeňajtəm şetis to kyeem rezultattez:

Vərşa rud müşinnezyn kyz vədsən urozaj, siż i voəm ploddezlən lebis 63 procent vylə; şirşoja müşinnezyn vədsən urozaj lebis 41 procent vylə, sek kyz voəm ploddezlən urozaj lebis 60 procent vylə. Tədçəmən urozaj levtəm şetisə i izərməm müşinnez (24 procent). Seeəmzə muez vylən, kyz ulına kujlan torfa mestaez i ulına kujlan şədmuşinnez mulçirovanñolən znaçenñno vəli una jeeazъk (15—17 procent), medəddən voəm ploddez şərti (0,5—3 procent).

Vylən vajətəm primerres viştalən sə jılış, sto unazıksə mulçirovanñoys şetə ızyt tomat urozaj levtəm. Jeeazъk mulç dejstvujtə bura sonalana muez vylən (pesoka muez), a siż-zə sek, kər una va (ulına kujlan torfa mestaez, ulına kujlan şədmuşinnez).

Ətik uslovijaezən kolasiş bùra mulç primeňajtəm — askadə vəvdəm, kədə kolə niətnə sə votəz neto sek-zə saditəm vəgən. Mulç vəvdəm sə siż-zə ızyt znaçenñno vajətə i kaçestvo.

Naglad kerəm mułçumaga primeñajtəm loə burzık sposobən musə vevtəməny. Ənna kadə mułcumaga kətəməs organizujtəma-nı SSSR-yn.

Kişan mułcumagaən mu vevtəm korə ızıltı ravoçej vyn puktəm. Məxanıçeskəja vəvdəm ponda ənna kadə skonstruirujtəm mułcvəvdan masina, 1935 voşań pırə proizvodstvoə.

Sı ponda, medvə etə prijomsə paşkyla pırtnı oləmə, kolə kolxoza da sovxoza uslovijaezyn kerpə oryla-proizvodstvennəj pesləm (ispıtaňo) vədkod mu vylən i klimat uslovijań tıjan Sovetskəj Socialistiçeskəj Respublika Sojuzıń.

ŞIMLALƏM

Vez tomat ploddezelək təm SSSR-sa vəd rajonnezıń pondətçə neətdrug; siž-zə i kad, kəda munə ploddezelək təm vylə, ne ətmunda.

Oj vylən i SSSR sərsa polosayıń, kyeəm klimatsa i pogoda uslovijaez rajonıń, kad munə ploddezelək təm vylə 15—45 lunəz.

Asılyń ploddezelən əktəm vədsə rajonnezıń kyeşə 2—3 mişec.

Pozə ploddezelən vətən vistavny kuim stadıja. Medożza — kər ploddezelən viz rəm çoçkom-tə — vledətə, mədik stadıja — ploddezelən rəməşənə vez (blanzevəj) rəmə i kuiməz stadıja vətən — ploddezelən rozovəjşalənə, a səvətən gərdətənə.

Ploddez kuiмәз stadija voemtyп koknita vermasa dojtnyп, on-kә kuz nykәt vәditecьny, i oz verme terpitny etmәdәre kьskalam. Ispolzovanjo şerti ploddez voşşenp vydşa voem stadijayp. Sek, kәr kolә mәdәtny (ystny) ылә, ploddez voşşenp jәlaviz voemtyп.

Gozumә ploddez әktәm kolә niәtny ne je-eazъk, kъz etcid vit lunә.

Tomattez boştikә ploddez kolә voşpъ etlaen plod zatorokkәt, siз-kә ploddez ena kokokkeztäg pondәnъ coza siştnyп. Boştikә plod kuiten kiә i pelen nyrystәnъ sija mestә, kytәn plodkok pukalә roz berdyp. Urozaj boştikә medvur tara — kәrzinkaez i vedraez. Siз, kъz tomattez plodlәn kuçik vәsnit i sijә koknita pozә dojdny, to әktikә kolә viзәtny sъ vylә, medvъ boştәm ploddez vәlisә zagәnika teçemas dozjә (çapkavnъ niјә oz tuj.).

Tomat ploddez ыstәm-mәdәtәm kerşә kәrzinnezyn neto jassikkezyn. Mәdәtny-kә ылә, to medvur tara — jassikkez. Jassikkez, medvъ пъryekә pыris vozdux, kerşenp ottәmik, netoryla vaçkәm pәlokkеziş; ыльнә etamәdşan (planka plankaşan) kolә keşn 5—10 santimetra ыльнәn.

Gәrd ploddezlәn taraә tәrәmlә kolә lопь ne unazъk, kъz 12 kilogram, rozovajjezlә — ne unazъk 15 kilogrammşa, vurajjezlә i vizzezlә — ne unazъk 30 kilogrammşa.

Ploddez taraә teçәm votәz, medvъ ne eştynp urozaj, kolә bura şortirujtny.

Мәдәтәм ponda вәрjissәнъ medvur да medjon ploddez.

Вѣд jassikә ploddez teçşәnъ әтик sortaәş i әтмоz voәmaәş, a siз-zә i pozemәn әтgyrişaәş. Jassikkez әtlaasәnъ әtkoda sorttezәn. Ploddez, kәdна' тьmdakә dojdәmas, ispoлzujtşәnъ setәn-zә, къзи nija ne siз una, kәr-zә nija una, kolә viшпъ tomat - pjure pereravotka vylә. Dojdәm ploddez, kәdnә oz poz șoјпъ, kolә sek-zә inđьпъ verdny podalә.

Medbәrja kołtәg tomat әktәm, kәr voşşәnъ vьdsәn, kolә nuәtnъ kъz pravilo SSSR vьdsа rajonnezъp arşa kәzدәtannez votәz. Neъzъt kәzدәtәm vermas vijnъ vьdsәn urozaj, kәda kolçcis tomat korrez vьlnъ.

Lunvъvsa uslovijaezъn tomat ploddez, pozә viшtavny, voenъ vьdsәn as kok vьln. Oj vьln i SSSR sәrsa polosayn voem ploddez vьdsәn urozajis ovlenъ 15—50 procentәz.

Вѣdsәn vez ploddez siз-zә bura kolә sor-тируjtnъ zdorovәjjez vylә i sogalişsez vylә. Zdorovәjjez kolasis unazъkas гyrişsez i sәrat-tez munәnъ voetәm vylә i toko posničikkes — solavny.

Вѣdsәn dojdәm vez ploddez viçciştәg kolә viшпъ poda verdәm vylә. Uçastok vylә niјe lun 2—3 vylә kolәm vajәtә vьdsәn netu-janaezә.

Ploddez boštәm wәrgyn vьdsәs tomat koruçastok vylis kolә әimlavnъ. Zdorovәj tomat

korreż tħinən kujed, a soġalanaez teċṣən kūcaez i medvь ne zarażitnъ mu sogatən so-tənъ setən-zə.

Votəm ploddez voətəm. Medvь tomat ploddez voisə cozażyk, kolə sonxt, kəs, bura təv-żetana pomessenqo. Voətəməz vajetikə svet-lən znaçenqo sija, tħej l-oə sonxt vajetan istočnikən.

Plod voətəmъn medbur temperatura — Cel-sija şerti kăkdas vit gradus. Loas-kə temperatura uçətzyk, to sija kużmətə voəmsə plodxliš. Zevżyt temperatura cintə petəm tovarnəj produkcijalis.

Voəm ponda medbur pomessenqoez — natodil kerəm sonxt pomessenqoez. Sek, kər parnikkez ispolzujtçən ploddez voəm ponda, oz kov niże teçnъ mu vylə: sek nija coza sişmənъ. Medbur parnikkez rędəsə teçnъ pənvez; qeto kəs iżas īivo iżasovəj mataez.

Voətikə ploddez teċṣənъ slojən 2—3-rjad. Voikə izzet vniżmaṇo kolə puktynъ sъ vylə, medvь pomessenqo təvżəvlis. Parniksa ramaez ətərsa vozdux şerti i sonxt şerti kolə levtavlyń to vyləz̄yk to uləz̄yk.

Pomessenqoeziş voəm ploddez wərjəm, a siż-zə soġalana ploddez jansətəm kolə nuətnъ ne jieħażyk, kăz ətċid vit lunə. Soġalan ploddez sek-zə pomessenqoiş kolə jansətnъ i əim-ħavnъ, ni ja vermasə zarażitnъ mədik zdorovəj ploddez.

ТОМАТЛӨН МЕДПРОСТОЙ РЕРЕАБОТКА СПОСББЕЗ

Tomattez lədqişşən çoza eýkana karçən. A pnyış pozə koknita kerny zevbur produkcija, upazıksə tomatış koknit' kerny pjure. Въд kolxozyn, sovxozyň, kədnalən em kət, ne ызыт tomatən kəzəm tuez, kolə vişń sečəm prisposoblenpoez, kytəp-vъ pozis riňy pjure.

Pjure gotovitəm. Pjure vylə vişşən voem ploddez. Kəzajstvoezyn, kytən tcmattez oz vьdtə naglad pererabotka, pjure vylə munən pnoem ploddez, kažavtəg dojdəməş, a siž-zə i ңевуra sogalanaaş.

Ploddez, kədnə munən pererabotka, kolə miškavny. Miškaləm nıatçə naglad kerəm rotartnej masinaezyn, a kər niya avi — lazımt kənəssezyň ʃivo ərrezyň. Miškaləm vəryň ploddez sortirujtşən: bura sogalana ploddez jansətşən, a kədnə koknita dojdəməş siş mestaez vundaşşən purtən.

Miškaləm i sortirujtəm ploddez teçşən puana koṭollezə, medvъ setçin ңевура riňy. Medvərjałs kerşə sъ ponda, medvъ koknitzky ka jansətnı ja ja mestaez; küssə sija pižń pon-dətçəmşań — 15—40 minuta. Puəm vəryň ploddezsə nırtən, medvъ jansətnı ja ja mestaez plod kuçik berdiş, a siž-zə i kəzəsseż verdiş.

Кәзажстvoieзън, кәдлә колә кәзъс, ңиртәш риәмъс, кәда віјә қузәмса кәзъсъслиш, оз кершь. Sek ploddes putəg тунәпь ңиртәм вылә.

Ploddez ңиртәм ponda eməş nagladı kerəm masinaez („Smyčka“ zavodlən, Moskovskəj oblasti Pavlovskəj rajonъn), kytən ızalə mehaniceskəj dvigatel. Nəyzət proizvodstvoiezън, kytən eta uz nuətçə kiən, pozə bura ispolzujtп kərtovəj pozzez.

Plodlən ңиртәм massabs тунә puana koṭollezə. Puikə, medvъ ordfyńpъ koṭol berdas sotcəmssə, kolə koṭollezas kizersə pъr sorlavnpъ.

Puəmъ konçajitçə sek, kər sorlalikə zidkoşt jansalə koṭol dorrez berdiş. Puəm konçajitkə koṭolas puktişsə sov. Sov boştişsə 100 ul tomat kilogram vylə 1 kilogram.

Kərtovəj neto mednəj koṭollezsə, pjure puəm ponda kolə bura luditnpъ. Pjure puəm ponda medbur posuda — əmalirovānnəj. Gətəvitəm pjure puktişsə oşlan ləşətəm voçkaa taraə, kədaə tərə 5—10 litra. Tara medoş kolə bura vesətnpъ, mişkavnpъ i puətnpъ. Pjure vişsə kəzət, bura təvzana pomesseṇpoyn.

PLODDEZ SOLALƏM .

Къз vəli viştaləm vylən, SSSR ojvıvsı i sərsa rajonnezъn ызыт urozajis una ploddes loenpъ vezəş, kədnə pozə voətnpъ, a siş-zə i solavnpъ. Solavnpъ pozə vıdsən, kъz tokø zev

posnittezşa (ərek kod oz solasşy), sogalanaez-
şa i każavtęg dojdəmmezşa.

Solavny ploddez pożę şoja, puovęj i ştek-
loa taraezen. Taralę kolę ionę zevjona miška-
ləmən. Boçkaez, kədna tıunən ploddez sol-
ləm vylę, bura paritşən. Solaləm votəz plod-
dez kolę bura miškavny.

Solalikə taraə teçən ploddezsə slojjezən
vbd sloj vevdərə puktən çeskətan tor slojjez
(ukrop, lavrovęj lis, ekstrakt).

Tomattez tonnaę puktışən çeskətan tor-
rez: ukrop 20—40 kilogram, ekstrakt 8—10
kilogram, gorməg 1 kilogram i lavrovęj lis—1—5
kilogram. Taraə ploddezsə teçəm vərən, vili-
şan kiştən sajkətəm puəm rastvorən.

Rastvor kerşə 12 va litra vylę sov 700—800
gram. Boçkaez tupkasşən i xrańiňşən kəzət
pomesseňpoyn, neto gu jamaňn.

VREDİTELLEZ

Ojvysa i sərsa Sojuz polosaezən tomattez-
lə vreditellez uməlsə jeea vajatən. Lun vylęn
(Stalingradskəj kraj, Krım, Kavkaz i mədik-
kez) vreditelles sodən.

Provoločnikkez (zuka-selkunnezlən liçin-
kaez) vreditən vbdlaňn, no lun vylęn nija təd-
cəmən unažykəş. Ena liçinkaez vəl kuzəş i una-
žyka rəmən viza jugjalanaəş, çorbtəş, kuim pa-
raa kokkezən.

Provoloçnikkez uməlsə vajətən vəd kod kulturaezlə (karçaəzlə, vaxçovəjjezlə, ьвчъвса-еzlə i mədikkezlə), olən tı ryecky i əykə-tən vədəddən vuz sejkasə i vədmaslış vuz-zəzsə.

Provoloçnikkezlən zevəzət uməl vajətəm vədmassezlə loə i nabludajtçə viləsa muez gə-rəm vəlyən, a medəddən vəsətəma i koştəm nurrez vəlyən. Nıkkət pessan sredstvoən loə və-dəs agrofexniçeskəj pravilaez sobludajtəm: arən ləm uvtə rədəna gərəm, gərəsləm i əvezətəm rjaddez kolasət (medəddən 8ərsa połosayn jułyən), eta dırñi kulən və selkunnezlən kukolkaez.

Şevooborottez ustənovitəm dırñi oz kov vunətnə sijə, sto medjeca provoloçnikkes əykə-tən vika, aŋkye i ətikgozşa vəvia kulturaez; nijsa kolə kəzən zarazitanazk uçastokkez, vylə. Kolə tədnə i sijə, sto uçastokkes, kədnə kəzə-məş unavoşa vəvia kulturaezən (kız kleverən), ovlən provoloçnikən zarazitəməş əddənzək.

Lunvəlyən (Krım, Ukraina i məd.) ətlən provoloçnikkezkət uməlsə vədmaslə vajətən siž suana „ložnoprovoloçnikkez“—çorno-łok-zukkezlən liçinkaez. Nijsa vaçkişən provoloçnikkezlən i tədcən pыş toko aslanlıs pos-niňlik artırməm osovennoşsezən.

Kültурно-kəzajstvennəj meroprijatijaezşa pыlə ranxt primeqajtən travitan, şojannez (pri-mankaez), kız kukuruza tuşseziş libo otrubiez tısjakovokisləj natrən.

Karadrina, ili tıuvıvsə sovka, uməlsə tomattezlə vajətə medəddən lunıvsə Sojuzınp (Ulış Volga, Sərşa Azıja, Kavkaz i siž oşlaq). Şəd kod-rudəş, şəd i çoçkom vizzezən eta vavıvlən guşenicaez eıkətənən lissezsə tomatlış, a siž-zə ryrənən tomat da gorməg ploddez ryeke. Uməlsə vajətənən siž-zə i una mədik kulturaezlə.

Lun vılyı tomat lissez da ploddez eıkətənən nə toko karadrinaez, no i klopkovəj sovkalan guşenicaez (gərd kod rudəş) burəjəş, spinə kuza kəssənən sułən kuim vez-şera vizzez). Bödmassez vılyı guşenicaez tıççışəm dırnı pıkt koşaşəm ponda boşənən gırk ryekeyn dejstvijoja jaddez—kız opylivajtəm tısjakovokisləj kalciyən, oprıskivanqo (kişkaləm) parızkəj zelenən (va 10 litra vıle 10—12 gram zelen i 20—24 gram sottəm izvest.

Primeçanqo. Vreditellezkət ximiceskəj metoddezen koş nuətikə oz kov tədvılış əstənən sijə, sto vreditellezkət koşaşəm ponda unazək vessestvoez loənən jaddezen morttezlə i gortşa podalə. Nişə primeqajtikə kolə uzaunən zagənik (ostorozno), medvə uməlsə nekerinə asılıt i mədikkezlə, uz kolə nuətnən naglad vurəm paşkəmən, uz vərən mişşənən kiez mategən; Jaddezen uzalikə, kər pыiş vermas lebənən bus, kolə polzujtçınən respiratorrezən ili marlais kərtətəzən i predoxranıteñənən oçkiezən. Karçez kişkaləm i opylivajtəm urozaj boştəz kolə dugdətnən 15—20 lunəz.

Tadzikistanınp bura primeqajtçılısə travitan primañkaez xlçpkovəj zımkış i tısjakovokisləj natrış.

Mədik vreditellez kolasiş pozə kazmətən pırvıvsə ili lılovatəj sovkaliş gərd kod guşenicaez.

Vreditellezkət i sogəttezkət koşyn əzət znaçənpo şetənə agrotexniçeskəj uz nuətannez. Nişa, ətkə, veşkyla pırvıstən vreditellez vylə, çintənə, kerənə nişə jeeazyk, mədkə—otsalənə vədməslə burzyla paşkavnə, vədmənə, takşətənə nijsə i suvtətənə pessənə itməşətəmməzkət. Viştalam enə əzətzək meropriyatıjaezis:

1. Kəzənə i saditnə toko bur, səstəm, voana material.
2. Nuətnə praviñəj kəzənənovogot.
3. Koşaşnə jog turunnezkət.
4. Əimləvnə əv vylış vədəs urozajış kolçəmmezsə.
5. Gərənə 150 uvtə.

TOMATTEZLƏN SOGƏTTEZ

Tomattez əddən eəka sogalənə vəd kod sogəttezşən. Əzət ıvıtokkez vajətənə sogəttez kəz ploddezlə, si3 i korxslə. A si3-kə, askadə nuətəm mukəd meropriyatıjaez vermas una cintənə sişə, tıj mi og əktə aslanım urozajlış. Medoşın estən sulalənə: kəzəsəslən dezinfekcija, a si3-zə i kultivacionnəj pomesenqnoe (parnikkez, sonxtainnez), əvvəzlən səstəmşətəm, əimlələm koləm sogalana vədmassez, vesətəm i səvərən sogət tıççışikə oprıskivajtəm-kişkaləm.

Tomat lissezlən şeptorija, ili çoçkom pjatnaez. Tomattezlən zevjona paşkalana sogətən loə şeptorija, ili roçən sunь ese çoçkom pjatnoez. Kər şeptorijas bura zoralə, sek tomat kor vədsən koşmə, ploddez rusməny. Medoz sogət təçcisiə lissez vylə, kyz çoçkom şəd kajma pjatnaezən, kədna vylən gozum ponə kyz şəd posnişik toçkaokkezən paşkaləny griblən (eaklən) plodonoseñdoez. Pjatnaezzagənik paşkaləny, ətlaaşəny, lissez koşməny, uşəny. Eəka pjatnaez vüzəny i za vylə, təyışan vədsən vədməsəs koşmə.

Myj kolə kerny, medvə püetny kos: əim-ļavny ıv vylis i sotny vədsən eıkəm vədməsez, siş kyz pı vylən təvjəny gribokkez, kədna vajətəny etə sogətsə. Juł mişeçşaṇ oprıskivajt-ny ətik procənta bordosskəj zidkoşən i püetny sijə gozumvylən 5—6-iş. Seeəma oprıskivajtəm vəregitə urozaj 40 procen-təz.

Rusmətan sogəttesz. Tomattezlən rusməntsəs əddən eəka ovla sijen, təj paşkaləny i vədməny gribvez i bakterijaez.

Eıkəm vədməslən lissez loəny lusəş, lissez vylən təçcisiəny şəd pjatnaokkez, a səvərtyən lissez koşməny i uşaləny, kişşəny. Mukəd-çid vədməs lissezlis rusməntsə pozə ażzəny toko ətik vokşaṇ. Organizmmez, kədna levtəny etə sogətsə, oləny tu ryekeyn i rygəny sosuddeze dojdəm za mestaət nəto dojdəm

vuzət. Eta kuşa padtişşə valən kajənəs lis-sezas, i vədmas kula.

Rusmətan sogətəz levtişşənə organizmən, kədnə rəyənən rəekiş tkaqnezə, to vəd kod oprəskivançnəz bursə oz şətə nəm. Koşasətəp meraez: koləm sogalana vədmassez uñiçtozitəm i kəşanovorot pırtəm, kədnənən oz vermə rəyənən paşlenkovəj vədmassez, kəz kartovki, baklazannez, gorməg.

Kartovki sogət—fitoftora. Vəlyən viştaləm kor sogətəzə eməş eəə una mədik sogətəz, kədnə eəkətənən tomattezlis ploddez.

Zera goddezə zevjona paşkalə fitoftora ili kartovki sogət. Siz çulaləm 1933 godə Moskovskəj oblastın tomat urozaj İbddikə Gorkəj nima sovxozyň orxt suvtətan kəzəmməz vəlyən sogalana vədmassez kolasiş fitoftorijaən dojdəməş vəlisə 50 procentəz. Grib, kəda levtə etə sogətsə; təvja tılyň kolççəm dojməm vədmassez vəlyən i tulxsən mədik godə vəra pondə vilış zaražitny. Plod pondə eəkni aslas vədmikə i pondətçə unažyxə jəvşən. Tatən sogmə jugut koriçnevəj rəma pjatna şədazık sərən i ղəətməz paşkaləmən dorrezlañas. Pjatnalən tkan kołçça çorxtən. Setən, kytən una va dojdəm plod mesta vylə, kəz çoçkom porosoka nałotən kajənə grıvlən plodonosençnəz.

İb vəlyən seeəm nałot artmə zer vəryən ղəto tumana pogodaə. Koknitzəka sija levə

parṇikkezyn voetem dyrni. Şonýt, a siž-zə i ulsətəs otsaləny paşkavny griblə, kəda çoza kütə bıdsən teçəm ploddez.

Koşlən meraez: ətikprocentaa bordosskəj zidkoşən oprıskivajtəm, dojdəm ploddez i vıdmassez zımjaləny. Urozaj əktikə kolə—vərjəny i kər em-kə ploddezyň sogət fitoftora, kolə orddıny zevdýra voetem. Nuətny kəzapovorot toko kartovki pırttəg.

Antraknoz. Ploddez vılyp, kədna sogaləny eta sogətən, medoz myçcişəny gəgrəsa şəd vez-rozənəj kajmaa pjatnaez. Kuyləny niya ne plodas rıdýna. Şorənzək pjatnaez burəşaləny, ətlalaşəny, vıvsə plodyslış voştəny ızytəzka. Pjatnaez vılyp paşkaləny, vıdməny posničik vıdyla ‘poduskaokkez, kədna loený griblən plodonosennoən. Medvərjazlən mukədçid rəm ovla rozovatəj. Eta viştalə sporaez voəm jılış, mədnoz siny, posničik ətikkletkaa artməmmez, kədna vıdməny paşkaləny ena poduskaokkez vılyp i oləny gribok jyləm pondə. Enija pjatnaezşan plodys ńevzə i pondə sişməny. Eta sogətkət koşaşıkə dojdəm ploddez kolə jansətny i as kadə nuətny bordosskəj zidkoşən oprıskivanqno.

Ploddezlən şəd pjatnaez. Zevjona paşkыt sogətan tomattezlən loený şəd pjatnaez. Pjatnaez unazıksə myçcişəny vok vıvsə vevdəryny neto plod za ropyn. Grib, kəda levtə etə sogətsə, pıre tkan pıskə unazıksə ranaezət, myla eəka

i pozə ażərńpъ, sto gribb paşkalə potəmmezin pъn i mədik dojdan mestaez dъpъn. P'atna ovla nerpədъna pukalana, pomidoras pъ gəgər ńevzəm. 8ərat pjatna şədžъk, dorrezət tъmdakə rudžъk. Pjatna vylis pozə şinən ażərńpъ posnićik şəd toçkaokkez, kədna loənъ griblən plodonoseñpoen. Medvərjalən grivnica zev rъdə rъrə plod rъskə, omən voştə jaja mestasə da kəzyssezsə, a sъvəgъp etasań nija şədətənъ i pondənъ sişmъpъ. 8ogət jona paşkalə kujlan mestaət; oz kov zelъta ətaməd berdə teçpъ ploddez, a siş-zə i jansətńpъ niјe, kədna dojdəmaş—sogalənъ.

Fuzarioz. Əddən eəka tomattez vylıp pantasə ploddezlən sişməm, kəda lebtissə fuzarium gribən. Dojdəm tkanqəz eta fuzariumən tъmdakə şədətənъ i ńevzənъ. Plod vylıp tъççışənъ puk kod, çoçkoməş, kъz vylte vataş roduskaokkez, şorənzъk kədna koknitiķa rozovəjşalənъ; medvərjałs loə grib plodonoseñpolən i sporaezlən əksətmən.

Eta gribkət pessətənъ loə şəkətzъk, sişkъz sija bura vermə ovnъ tılyp i vyd koləm vydmassez vylıp. Kolə ploddez beregitńpъ, kazavtəg dojdəmiş, kədna koknətənъ grivnəj sogətən zaražitçəm.

Meraezən tomattez grib sogətzezkət pessətənъ loənъ:

1. Vyeemika ȝimļaunъ ьв vylis vydmaslis koləm torrez i sogalana ploddez.

2. Рытнь кәзаповорот.

3. Bordosskәj zidkoştәn kişkalәm.

Медвь ләшәтнъ şurs әтикпроцентaa bordos-skәj zidkoşt, kolә 10 kilogram mednәj kupo-ros i 10 kilogram kusәttәm izveşт (оззък ku-sәtәm izveşт bordosskәj zidkoşt ләшәтәм вула oz tuj).

Bordosskәj zidkoşt ләшәтçә риәнәj кәңә-sezъп, кәңәssez kolә viзпъ къкә ңето burzъk kuimә.

Әтик кәңәсъп пъ kolasis ңеuna җирт vaнr rastvoritçә mednәj kuporos, kәr sija въdsәn sъlas— rastvoritças, sodtәnъ зъп vasә въdsәn kolana vais (eta recept ponda 500 litra); тә-дик кәңәsә puktәnъ izveşт i kusәtәnъ sijә ңe ьзыt porcijaez va kişkalәmәn.

Сывәръп kъз izveşт pondә kişşъпъ porosokә, sodtәnъ sъ dъnә mәd kołәm vasә (siž-zә 500 litra) i, kәr setәn bura sorlalassә kъknan rastvorsә, kiştәnъ niјә sek-zә kuimәz kәңәsә, въd kadә sorlałsәlәmәn artmәm golubәj zid-koştsә.

Къзи kuimәz kәңәs ави, то pozә i kernъ kъk kәңәsәn, no sek mednәj kuporoslış rast-vor kolә kişпъ izvestkovәj jәlә. Kuporos rast-vor kiştikә siž-zә kolә zidkoştsә sorlavnъ.

Сывәръп, kъз әtlaşsasә mednәj kuporos i izvestkovәj jәlъs, zidkoştә oz poz sodtъпъ sәstәm va sъ kuza, sto etaşaп eъkә bordosskәj zidkoştlәn kaçestvo, i sija loә viзпъ ңe tujanaәn. Bor-

dosskəj zidkost kolə kernъ sija-zə lunə, kər kolə oprıskivajtń.

Oprıskivajtń kolə kernъ sek-zə, kъz toko tъçcişas sogət — jułsan — i mədrəvşətń kolə ryr, kъz toko çulalas 10—12 lun.

TOMAT KƏZЬS VƏDİTƏM

Tomat loə asorılivajtşana vədməsən, məd-
nəz sunp, zavjaż oplodotvorjatşə aslas cvetok
rylcəən (busən).

No lunvəvsa mijan Sojuz polosaezyn (Krъm,
USSR) pozə azzyp, kər vədmasses opylajtşə-
ń kres na kres. Eta dyrni rylcəə ətik cve-
tok vъliş mədik vъlə vizətənə posničik naše-
koməjjez—tripassez.

Eta kuza lun vъlyp, medvъ sortsə nə sor-
lavnp, mukəd sorttez kolə saditń ətamədşaŋ
nə matəzъka, kъz 50 metra ыынən. 8ərşa polo-
sən povnъ etaiş oz kov i mukəd sorttez po-
zə saditń ordçən, toko oz kov kernъ siž,
medvъ voəm vərən ətik sorttez ez sorlaşşə mə-
dik sorttezkət.

Kəzъs pozə voşp vura voəm ploddezşa i
vez ploddez vъliş, kədna aslanъ ыыtən lokti-
sə normalnəjəz. Żelonəj ploddez şetənъ bur
kəzъsa material sek, kər niya iskustvennəja loa-
sə voətəmaş i vajətəmaş vura voəməz. Oprı-
tezən viştaləm, sto kəzъssez, kədna voştəmaş
vezvoəm ploddeziş, aslanъ fiziqueskəj kaçestvo-

ezən i oşşa urozajən oz şetçə voəm ploddezaish kəzəssezlə.

Etaş tomattezlən urozajəs kəzəs vəştan vylə vermas muppə pəçti vədsən.

Əni mijan una eməş nırtan masinaez, tomattezlən kəzəs vəditəməs pondis vədmyń zev jona, i vədmis setçəş, sto əek्यeəm nuzda tomat kəzəsən mijan ez lo.

Kəzəs vylə əni voşşənə toko seeəm kəzəssez, kədna loənə sortovəjəs, mədəqoz viştavnə, kədna vylə eməş kolana dokumenttez, myj-vy ena dokumettes viştalisə kəzəsliş sijə sortsə, kyeəmən niya ləddişşənə. Etə pozə kernə nijsə aprobacirujtəmən, mədəqoz viştavnə, kər nylış torja prijommezən tədmətənən kaçestvosə da kəzəmməzliş sortovəj səstəmtəmsə. Dokumentən, kəda-vy viştalis eta partijaliş səstəmtəm kəzəsliş, loə aprobacionnəj akt, kəda suvtətşə aprobator specialistən kəzəs vəditan plantacija-ez vişətəm vərgən.

Zagotovlajtan kəzəssez aslanəs fiziçeskəj kaçestvoezən juksənə kək kategoriya vylə, kədna vylə usənə to kyeəm kondicionnəj trevovalqoez:

Kondicionnəj (kaçestvennəj normaez)	1-əj katəgorija	2-ik katəgorija
1. Səstəmşətəm sortlez (kər avu sorialəm mədik sort- tezən) (procenttezən)	100	99,9-95
2. Ətlasa jog (procenttezən)	4	8

3. Sı ƿirkyn:		
a) lovja jog ne upazъk (procenttezъn).	0,5	1
b) kuləm jog ne upazъk (proc.) . .	1	2
c) kəz̄ssez izjanən ne upa- zъk (procenttezъn).	4	8
4. Çuzan (procenttezъn) ne jeeazъk . .	90	70
5. Ulşət	" 16	15
Ətik centqer vylə suvtəfəm SSSR NKZ-lən 1935 god kezə Zagotovlajtan don (rubvezъn)	1500	1100

Siž-kə loə, sto kəz̄slən sorlaşşəm mədik sorttezkət kət 0,1 procent vylə, to vajətə si-
jə ılınzъk kategoriјa e i dontəmşətə nylis don-
sə, a kər sorlaşşəm mədik sorttezən loə upazъk
5 procentşa, sek kəz̄s brakujtşə vədsən.
Kəz̄ssezlən səstəmmətəm loə medoz səşən,
kycəm kəz̄sən kəzəm.

Kəz̄slə, kəda tuncə kəz̄s vəditəmə, kolə
lonъ garantirovoçnəja səstəm sortən (100 pro-
cent). Eta ponda kəz̄s vəditən kolxozzezъn da
sovхozzezъn vəd voə nuətşə kəz̄s maṭerijalsə
vildəm.

Şełekcionnəj stancijaez vəd voə lezənъ is-
pytannəj kəz̄s maṭerijal (əlita), kəda tuncə kə-
z̄s vəditən kəzajstvoezə pervəjə kəzəm vylə.
Eta meropriyatija e pozətə vižnъ ətik kadə şo
procentaa səstəmsorta maṭerijal, da eza i med-
vurə, siž kyz tomatteslən vəd sortəs, medvə vižnъ
assinъs duna kaçestvoezsə, nuzdajtşənъ torja
vərjəmən, kəda nuətçə şełekcionnəj stancija eñ.

Мәдик зеңзүйт uslovijaən, medvь vižnъ səstəmən kəzəslis sortsə, loə sija, sto kolə pravilnəja organizujtń kəzəs vəditan kəzajstvo.

Nekъeəm uslovijaez dъrnı oz poz rekomendujtn̄ ətik i sija-zə kəzəs vəditan kəzajstvo ən nuətپ una sort kəzəs vəditan iz, siž kъz sija veşkъta kъskə ətik sortsəmədik sortən jogjəstəmə.

Kəzəs vəditan torja proizvodstvennəj processəz kolə organizujtń siž, medvь mehaniqeskəja jogjəstan opasnoşts vəli vədsən vokə çapkəm. Eta kuza kəzəs vəditan üçastok kolə tujanaəz ыльнşətń mədik tomat kəzannezşan.

Masinaez, kədnə kerəməs naqlad kəzəs sedtəm ponda, pomessenqoez i dozzez kolə vižnъ kolana səstəmən.

Kъz vəli viştaləm-ṇi, kəzəs sedtan vylə vermasə voşşynъ vbd koda voəm ploddez, sijən medoşza operacijaən loə ploddez sortirujtəm. Əlik voəm ploddez kolə vərjynъ votəm ploddez dəniş, i sija-zə kadə çarckynъ vədsən sogalana ploddez. Ploddezlən sorṭirovka vermas muninъ ətləyn mişkalikə, kəda nuətşə ruəvəj livo ocinkovannəj kərtovəj bakkezyn. Ploddez mişkalənъ kəzət livo sontəm, no nə soñtəzək Celşija şərti 49 gradusa vaən.

Miškaləm i sortirujtəm voəm ploddez muñənъ nırtan masinaə.

„Şmęčka“ zavodlən nırtan masina aslas poza şıştema jansətə kəzəssez plod jaj berdiş.

Nırtan masinaiş kəzəssez petən sorən tomat plod kuçikkət i kołəm çorxt şələməsinkət.

Sı ponda, medvə torjətnı enə kołəm törresə kəzəssez dəniş, kolə niјe gelyavny naglad kerəm mişkalana bakkezyn. Ena bakkez kužanas 2 metra i paškylanas 1 metra, ulə ləşətəmaş oştaa pozzez: medožza vakıń kvał i mədikyń ɳol millimetr. Mişkalikə medožza poz kolə ьzytżyk jog turunnez, a mədik poz vydən kołəm joggeziş vesətə tomat kəzəssez i kerə niјe səstəmən ena joggeziş. Bakkez ləşətənń sıž, medvə ožza vakiş va ətləyń kəzəssezkət, kədına munisə kvał milimetraa poz ryr, vermis lezçynı tədik vakte. Sıjań ɳolmilimetraa pozıń tıne medbərja mişkaləm, kəd-ryr vakte pıdəsə pukşənń toko səstəm kəzəssez, a vydəs mədik primeşsez kołçənń pozə.

Sijən, medvə medbəriş mişkavny kəzəssez, etə pozsə kəskənń, i vakte neunaen, zəgənlik lezənń va, kər eta va kişə vakte dorrezət, şəras kəskə vydəs medbərja primeşsez.

Medbəriş mişkaləm kəzəssez tınevi zəvtətana trubaez-ryr naglad bur tkañış vurəm mesəkkezə. Ena mesəkkeziş mukəd vabs vasətə presən, kəda aslas kerəm şərti zik ɳesloznaj, ili əkstraktorən, kədań ızałənń paškəm peslalanınnezyn, medvə paškəmiş kəskynń vasə paškəmsə pižravtəz. Medbərja sposobıs vurzık,

eta sposovən burazъk pozə bereditъ kəzəssə
eъkəmiş.

Lisnəj vasə ruzətəm vərəp pondəp naglad
kerəm bivvsa koştainnezəp kəzəssə koştyb-
pъ, a avuəş-kə niјa, to vrežent vyləp, ri-
əvəj rəvvez vyləp i mədik prisposoblenpo-
ezən.

Seçəm zavod koknita ətik şezonə vermas
şvezəj 500 tonna ploddeziş sedtəp kəzəs. Ma-
sinaən uzalikə pomidorəs vədəs ispožujtşə: plod-
dezlən jaja mesta — tomat — pjureə, kyyəs i
mədik çorxt kołəm torrez — podalə şojanə.
Ətik tonna pomidoriş kəzəs petə 2,5—3 ki-
logram.

Sek, kər nırtan masina avi, kəzəs pozə
sedtəp kustarnəj sposovən. Eta ponda niјə
kiştəp kənəsə ovjomən $\frac{2}{3}$ i pırkəp rüəvəj
tukovkaezən.

Artem massa çoza pondə vetləp, vəm-
təp, i kəzəssəs koknita jansalə ordçən niјə
gəgərtəm niğigis. Massasə kənəsə oz poz kołp
dýrzək kezə, kyz toko 1—2 lunşa, unazək kezə
kołəm çintə çuvtansə kəzəssəslis.

Eta kad çulaləm vərəp pondətşəp miş-
kañp kəzəssə, sodtəp kənəsəs vevdərəzzis va
da vədsən massasə bura sorlaləp. Kəzəsses,
kyz şəkkyzəkəş, pondəp rukşəp kənəs pədəsə,
kyyəs i kołəm jaja torrez levəp vevdərə. Ena
torrezzagənika gumaşşəp i sъ mesta sodtişə
va setçəz, kytçəz vədsən kəzəssəs oz lo səstəm.

Mışkaləm kəzəssə koştənə polotnoez vılyp, riəvəj rəvvəz vılyp, parnik ramaez vılyp siş oşlan.

Sek, kər kəzəssəs kolə ղeipa, ploddez vundaşsənə popereg kük tor vıle i vıd zıp torış kəzəssez vesətənə — jansətənə posudaə sartasokən lıbo sklađenokən. Mezdətəm plod vərdiș ətləyn kəzəssezkət lızer massa koştənə vekərə ətik kük sutki kezə, medvə setən sija 8əmtəstis, a səvərən eta poniş pozjyp kəzəs koknita mişkaşə ńılıqsis. Mışkaləm kəzəssez koştışsənə siş-zə, kyz vəli viştaləm vılyp. Eta sposovəs kropotlivəjzək, nezeli ozzəs, no şetə zev səstəmmezə, vılyp kaçestvoa kəzəssez, a siş-zə şetə tujan vişpə pjurə vıle meddona çassə — ploddəsliş ղevyfinnezsə.

FEKOMENDUJTƏM SORTTEZ

Munisə gosudarstvennəj sortcısırıstanço-pıri rekomenclujtənə vıdşa klimata rajonnez pondə i vıdşa sposobvezən vıdtəmən ispolzujtəmən to kyeəm sorttez:

„Gribovskəj sparkəs“ — gəgəlaəş, ət poniş kuzməsə, rəcti volkyləş, ploddez unaa kamerasə (jərtətaəş), levtənə şo gramməz.

Plod rozəs una voza i ploddez əsalənə zev jeeə. Etə sortə zev çoza pondisə tədnə əddən paşkyla, siş kyz çoza voə, şetə łyzyt urozaj i jeeə kəzəsa jaja plodlən zev vıeəm kəra

kaçestvoez. Loə med jona paşkaləm sortən sərşa polosayıp, rekomendujtşə kъz vevtəm gruntuň, siž i sontəm mestaezъn.

„Pjеретта“—ploddezsylən soça lazımtır doŕyaes, ləpkəsa formaen, şeredovəj ves 110 gram, una kameraa, ja jaes, kərən ne əddən səmaes. Plodlən jaja mestabs kъeəmkə askoda pižlan vaçkişana. Bədmaslən rozbs vozja, kəd výlyp vədmənəp ploddez çukərən - çukərən. Zaabs zynvisulalana, neəddən jon. Eta sort 1bd-dişsə mədik ozzəkşa voəm ploddez kolasiş med urozajnəjən.

„Datskəj eksporṭ“ — posnitikəs (50 graməz), gəgrəsaes, uçət kameraa ploddez puka-lənəp rozzez výlyp siž-zə, kъz ploddez una mədik sortteziş; kus aslas tıgərən şeredovəj, neğyriş lissezən.

Eta sortbs donən 1bddişsə aslas bur kəra kaçestvoez ponda, coza voəm ponda i sъ ponda, sto ozzyk eýk mədik sorttezşa ыlə kъskəmən. Vermas rekomendujtşənəp kъz ryzanvysa i konserva keran sort. Şetə bur rezultatbez, kər vədtişsə sontəm mestaezъn.

„Medvıg mədikkəzis“ —ploddez aslanbs formaen gəgrəsaes, nevna gýrişzəkəs, nezelı výlyp viştaləm sort (şeredovəj ves 80 gram).

Ploddez uçət kameraes, unakəzəsəs, mudakə səma kodəs. Oz eýkə, bura vermasə kъskaşsənəp ətərə i mədərə. Plod kussez siž-zə,

къз una мәдик күссеzlән, по ызыңык сүшса, кәда вәли вишталәм вулып. Аслас воәмән рұғә сәрса gruppаә, шетә воәм плодdez șizim lunән шорәнзък niја плодdezша, кәдна вишталәмаш вулып. Urozaj eta sortlәn ызыт.

„Dzon-Ber“ — плодdez гәгрәсаәш і ызытәш, сәрса лебәм пылән 140 gram. Ploddez unakameraaәш (6—8), jajaәш, вулып кәра кацествоеzән, аслаңыс vевdәrsaән тәмаәш, ләштәш.

„Budonnovka“ — çut тәдçана дөрьсок-кеzән, formaән ena плодdez ләпкәсаәш, гәгланаәш, тәдçә konusын moz vевdәrlаңас јвшаләм.

Ploddez jajaәш, әddән гырышәш (сәрса лебәм 220 gram), бир кәра кацествоеzән. Plod lәddiшә сәрәта voanән, vermas rekomendujtшыпь вьdtель i sonтәm mestabын.

„Juvel“ — volkыt гәглана плодdezән, сәрса лебәмән 170 gram, ңеuna вoza rozzezән, заaыs şeredovәj.

Ploddez jajaәш, unakameraaәш (6—8), бир кәrәn i вәснитik торыт кысән. Шетә pjure ретәм zev ызыла. Voә вулып viшtalәm sortezeша шорәнзък, sijәn vermas rekomendujtшыпь toko lunvъvsa rajonnezлә.

„Stone“ — plod соcьnik lazmyt dorьsa, una kameraa i jaja, сәрса лебәмән 115 gram, заңe vodana, lissez paшkыtәш, чukъraәш, воәмән рұғә шорән voәm плодdez kolasә. Moskva утын voәm плодdez pocti oz шет.

„Fikaracci“—ploddez una dorъsaәş, gəg-lanaәş, sərsa lebtəm 80 gram. Ploddez unakameraaәş, jajaәş, kərən səmaәş. Medoәza rozzes una vozaәş, səvərən-zə paşkalənъ jeeä. Urozajlıs sogmə uvlən çasas. Sort ıddiışsə coza voanaәn. Pjure ena ploddeziş petə zev bur da una. Paşkətşə, bədlişsə kъz sort konşerva vylə, şojanə svezəjnış munə jeeä, siž-kə loə ne-siž tujanaәn.

„Gumvert“—ploddez formaәn kužməsaәş, posničikəş, sərsa lebtəm nylən 30 gram. Ploddez kъk kameraaәş, vyeem kərən, oz ełkşə etərə-mədərə kъskalikə. Pjure ena ploddeziş petə zev una. Rozzəs prostəjəş, avi una vozaәş, bədmə ьzyta, bura paştasə aslas lissezən. Voəmən pýrə sərsa voan ploddez kolasəş. Bədlişsə, kъz sort konşerva vylə, vermas rekomendujtşyń sız-zə marinujtń i solavń.

„Italjanskəj suxodołnəjjez“—ploddez gəgъlaәş i vołkъtəş, sərsa lebtəm 60 gram. Jajaәn ena ploddez loənъ sərsaәş, kameraez jeeäәş (3—4). Roz prostəj. Sort aslas voəmən pýrə sərsa voəm ploddez kolasə. Eta tomat sort ıddiışsə suxodołnəjən, vəditsə veşkъta gruntə kəzəmən, Krytyn i lunvъvsə USSR-ын.

Gosudarstvennəj tomat sortoispytaňo mukəd klimatsa rajonnezlə rekomendujtə to kъsəm sorttez:

Ојувсакавказскәј i Azovo-Çernomorskәј krajjezlә: „rъnoklәn çudo“, „Ərliana-Sparks“, „Budonnovka“ i „Gumvert“.

Voronezskәј i Kurskәј oblasttezlә: „Datskәj əksport“, „rъnoklәn çudo“, „Ərliana-Sparks“.

Moskovskәј oblastlә: „Datskәj əksport“, Pjeretta“ i „Ərliana-Sparks“.

Ojubvska kraj ponda: „Datskәj əksport“, „Pjeretta“, „Ərliana-Sparks“ i „Gambert.“

Mukәd sorttezsә skressivajtәmәn vәditikә, şetәnъ seeәm kәzъs, kәdna şetәnъ ьзыт urozaj, oşşetәnъ voem i şetәnъ ploddezlә zev bur ka-çestvo.

Etaž petkәtәm sorttes dyr oz vermә vişşenъ, sijәn kәzъssә nыlis tomatsә oşlan vәditәm ponda ozә boştә.

Pożә rekomenendujtъ skressivajpъ to kъeәm sorttez:

„Bizon“ „Borgezekәt“ şetә ploddez gъrişsezә, volkыttezә i kәraezә, kәdna pukalәnъ gъriş nesloznaj tipa rozzez vъlyn. Ryekşastancionnaj sortoisprytaqno dannәjjez şerti 1934 godә Gribovskәj stancijaн, kәr kerisә skressivanqno, pondisә ploddez çozazъka vonъ i „Gribovskәj Sparksomışa“ sodisә urozajen 50 procent vъlә.

„Bon'i Best“ „Borgezekәt“ şetә siz-zә jona zoralәm rozzez gъriş glad vъeәm kәra ploddezen, jonzъkәş i ozzyk potlaşә. Urozajen oşalә oşşa viştalәm skressivanqpolis re-

zułtattez, no kolçça aslas voəmən i pırgə sərsa plöddez voan sorttez kolasə.

Sə pondə, medvə voşń seeəm skressivaj-təm sorttez vyd kəzajstvoyn, kolə suzətń kə-zıssə oryxnəj stancijaiş lıbo karça institut punktiş i kernń skressivanqno instrukcija şərti, kə-da şetşə ena-zə uçrezdeñoezən¹).

---

1 Skressivannolən təxniqa sura-paşkyla gizəma „VNIIÖX kə-şəs vaditan i selekcija sektorlən uzzəz-t galətən“, Izdanno Şel-xozgizlən, 1935 g.

РъЕКЕС

Лісвок

Mort сојанън томаттеzlən знаçеню	3
Въдмас јлиш зепътка гизем	4
Къеам кола сопът, улсат, мүшин да назмитам томаттеz пonda	6
Шевоовогорън мesta	11
Tomattezlən sorttez	12
Rəssada въдтам	13
Muşin ղевзатам	16
Kәзәм да rəssadaәn saditam	19
Dәzәr	25
Zimlalәm	36
Tomatlən medprostoj pererabotka sposobvez .	40
Ploddez solalәm	41
Vreditellez	42
Tomattezlən sogattez	45
Tomat kәзъs vәditam	51
Rekomendujtam sorttez	57

Редактор *Ф. Тупицын*
Техредактор *С. Грибанов*
Корректор *И. Радостев*

Сдано в производство 5/IV-36г.
Подписано к печати 7/V-36 г.

Окрлит № 107. Заказ № 408 Тираж 1500

Печат. лист. 4. Автор. листов 2.
В 1 печ. л. 21600. Формат бумаги 35×94

НКМП—РСФСР, п. Кудымкар, тип. „Свердполиграфтреста“